

PRAYAAS TIMES

CA CAPSULE
JULY SECOND WEEK
UPSC/MPSC 2025-26
(मराठी माध्यम)

अनुक्रमणिका

2. सामान्य अध्ययन II..... 1

2.1 भारत आणि ब्रिक्स 1

17 व्या ब्रिक्स शिखर परिषदेची ठळक वैशिष्ट्ये: 1

ब्रिक्स म्हणजे काय? 1

ब्रिक्सचे उपक्रम: 2

ब्रिक्सची उद्दिष्टे: 3

ब्रिक्सच्या विस्ताराची कारणे: 3

भारतासाठी ब्रिक्सचे महत्त्व: 3

ब्रिक्सबरोबर भारतासमोरील आव्हाने: 4

ब्रिक्स समूहाची आव्हाने: 5

ब्रिक्सवरील टीका? 6

निष्कर्ष: 6

सरावासाठी प्रश्न: 6

PYQ: 6

2.2 जागतिक व्यापार संघटनेच्या (डब्ल्यू. टी. ओ.) सुधारणा: भारताचा दृष्टीकोन आणि जागतिक अनिवार्यता: 7

भारताची प्रमुख सुधारणा मागणी- 7

जागतिक व्यापार संघटनेत भारताचे व्यापक प्राधान्यक्रम: 7

जागतिक व्यापार संघटनेतील इतर महत्त्वाचे मुद्दे: 8

पुढील मार्ग: 9

निष्कर्ष: 9

सराव प्रश्न: 9

3. सामान्य अध्ययन III..... 10

3.1 शहरी माओवाद 10

शहरी माओवादाची संकल्पना: 10

शहरी माओवादाची उद्दिष्टे: 10

शहरी माओवादाची आव्हाने: 11

पुढील मार्ग: 11

निष्कर्ष: 13

सरावासाठी प्रश्न: 13

3.2 आपत्ती व्यवस्थापन- जमाव व्यवस्थापन: 13

जमाव आपत्ती म्हणजे काय? 13

जमाव दुर्घटनांची कारणे: 13

जमाव आपत्ती व्यवस्थापनाचे प्रमुख घटक: 13

जमाव व्यवस्थापनाबाबत NDMA ची मार्गदर्शक तत्वे (2014): 14

तंत्रज्ञानाचा वापर: 14

जमाव आपत्ती व्यवस्थापनातील आव्हाने: 15

सर्वोत्तम पद्धती: 15

निष्कर्ष: 16

सरावासाठी प्रश्न: 16

3.3 भारतीय शेतीतील अनुकीय तंत्रज्ञान: वचन, अकार्यक्षमता आणि पुढील मार्ग: 16

भारताचे अनुकीय पीक लँडस्केप: 16

जीएम पीकांचा अवलंब न केल्यामुळे भारताने गमावलेल्या जागतिक संधी: .. 17

जीएम पीक अनुकूलतेसाठी भारताच्या संकोचाची प्रमुख कारणे: 18

जीएम पीकांना विरोध करण्यामागील प्रमुख चिंता: 18

पुढील मार्ग: तंत्रज्ञान आधारित रोडमॅप: 19

निष्कर्ष: 19

प्रयास शॉर्ट्स-UPSC आणि MPSC: 20

1. शत्रू मालमत्ता कायदा, 1968 20

2. बॅटरी पारपत्र: 20

3. केंद्रीय औषध मानक नियंत्रण संस्था (CDSCO): 20

4. अतिरिक्त तरलता शोषण्यासाठी VRRR लिलाव: 21

4. 1 तरलता समायोजन सुविधा (एल. ए. एफ.): 21

5. न्यागाई बेट: 21

5. 1 सिएरा लिओन: 21

6. ब्ल्यूटूथ लो एनर्जी मेश नेटवर्किंग: 22

7. ऍक्सलरेटर मास स्पेक्ट्रोमेट्री (ए. एम. एस.) डेटिंग: 22

8. प्रसारण पायाभूत सुविधा आणि जाळे विकास (BIND) योजना: 22

8. 1 प्रसार भारती: 22

9. निस्तार: 23

10. तालाश (TALASH) उपक्रम: 23

10.1 एकलव्य आदर्श निवासी शाळा (ERMS): 23

11. अंमलबजावणी प्रकरण माहिती अहवाल (ECIR): 23

11. 1 अंमलबजावणी संचालनालय (ईडी): 24

12. तुर्काना तलाव: 24

13. स्वायत्त जिल्हा परिषदा: 25

14. स्वदेशी MALE ड्रोन: 25

15. अस्त्र क्षेपणास्त्र 25

16. भारतातील मराठा लष्करी भूप्रदेश: 25

16. 1 युनेस्को जागतिक वारसा स्थळे (WHS) काय आहेत? 26

17. आंतरराष्ट्रीय गुन्हेगारी न्यायालय (ICC): 26

18. आंतरराष्ट्रीय वित्तीय सेवा केंद्र प्राधिकरण (IFSCA): 27

19. काळवीट (Blackbuck) 27

प्रयास शॉर्ट्स-MPSC लक्षवेध 28

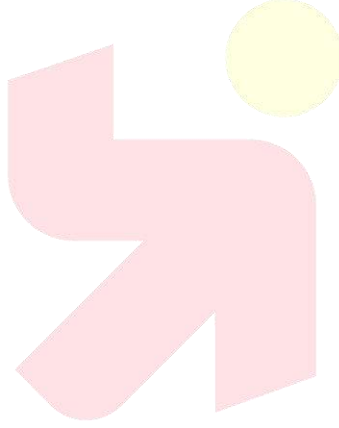
1. आंतरराष्ट्रीय बातम्या: 28

1. 1 न्यू कॅलेडोनिया: 28

1. 2 आफ्रिका खंडातील तीन स्थळे धोक्यात असलेल्या जागतिक वारशाच्या

यादीतून वगळण्यात आली आहेत: 28

1. 3 पंतप्रधानांना नामिबियाचा सर्वोच्च नागरी पुरस्कार मिळाला, जो 2014 पासूनचा त्यांचा 27 वा जागतिक सन्मान	28	5. आर्थिक:	30
1. 4 अमेरिका पक्ष:	28	5.1 एनव्हीडिया:	30
2. राष्ट्रीय बातम्या:	28	6. क्रीडा:	30
2.1 राष्ट्रपती मुर्मू यांनी राज्यसभेवर चार सदस्यांची नियुक्ती केली:	28	6.1 ए. आर. हरिकृष्णन:	30
3. राज्यस्तरीय बातम्या:	29	6.2 वर्ल्ड बॉक्सिंग कप अस्ताना 2025:	30
3.1 हरियाणा, लडाख आणि गोव्यासाठी नवीन राज्यपाल:	29	7. पुरस्कार:	31
3.2 ऑपरेशन कलानेमी:	29	7.1 पेन (PEN) पेंटर पारितोषिक:	31
3.3 गज मित्र योजना:	29	7.2 चिंता रवींद्रन पुरस्कार:	31
4. महाराष्ट्र:	29	8. संरक्षण:	31
4.1 मुंबईतील कार्नाक पुलाचे ऑपरेशन सिंदूर नंतर सिंदूर असे नामकरण:	29	8.1 'ऑपरेशन शिवा':	31
4.2 मराठा लष्करी भूभाग *:	29	9. महत्वाचे दिवस:	31
4.3 महाराष्ट्राचे सार्वजनिक गणेशोत्सवाला राज्य उत्सव म्हणून घोषित केले: .	30	9.1 जागतिक युवा कौशल्य दिन: 15 जुलै 2025:	31
4.4 महाराष्ट्र विधानसभेने डाव्या विचारसरणीच्या उग्रवादा विरोधात विधेयक मंजूर केले:	30	9.2 जागतिक लोकसंख्या दिवस-11 जुलै 2025	32

PRAYAAS

मुख्य परीक्षा

2. सामान्य अध्ययन II**2.1 भारत आणि ब्रिक्स****बातमीचा संदर्भ?**

- गेल्या वर्षी इजिप्त, इथिओपिया, इराण, सौदी अरेबिया आणि संयुक्त अरब अमिरातीचे पाच नवीन सदस्य ब्रिक्समध्ये पूर्णवेळ स्थायी सदस्य म्हणून रुजू झाले आहेत. मात्र, अर्जेंटिनाने माघार घेतली आहे.
- 'अधिक समावेशक आणि शाश्वत प्रशासनासाठी जागतिक दक्षिण सहकार्य बळकट करणे' या संकल्पनेखाली न्याय्य, बहुध्रुवीय जगाचे आवाहन करणाऱ्या रिओ जाहीरनाम्यासह, ब्राझीलने आयोजित केलेल्या रिओमधील XVII ब्रिक्स शिखर परिषद 2025 ने जागतिक बहुपक्षीयतेतील एक महत्वाचा करार केला.
- "अधिक समावेशक आणि शाश्वत प्रशासनासाठी जागतिक दक्षिण सहकार्य बळकट करणे" ही संकल्पना आहे.

मुख्य विषयांचा अभ्यासक्रम-जीएस 2-द्विपक्षीय, प्रादेशिक आणि जागतिक गट आणि भारताशी संबंधित करार आणि/किंवा भारताच्या हितावर परिणाम करणारे करार.

17 व्या ब्रिक्स शिखर परिषदेची ठळक वैशिष्ट्ये:

- जागतिक प्रशासन संस्थांमध्ये सुधारणा (यूएन, आयएमएफ, डब्ल्यूटीओ).
- हवामान कृती आणि हवामान वित्त
- आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स (एआय) शासन आणि सहकार्य.
- दहशतवाद आणि जागतिक शांतता.
- जागतिक दक्षिणेस बळकट करणे.

ब्रिक्सचा विस्तार:

- 15 व्या शिखर परिषदेत इजिप्त, इराण, सौदी अरेबिया, युएई, इथिओपिया आणि अर्जेंटिना ब्रिक्स संघटनेत सहभागी झाले.
- BRIC च्या मूळ सदस्यांमध्ये दोन गोष्टी समान आहेत: मोठ्या अर्थव्यवस्था आणि उच्च संभाव्य विकास दर.
- विस्तारित BRICS-11 हा कमी सुसंगत गट आहे. काही जण संकटात आहेत तर काहींची भरभराट होत आहे. हे अर्थशास्त्राच्या पलीकडे असलेल्या अर्जेन्टायनाच्या विस्ताराचे संकेत देऊ शकते.
- 6 जानेवारी 2025: पूर्ण ब्रिक्स सदस्य म्हणून इंडोनेशियाला औपचारिक सदस्यत्व प्राप्त झाले आणि तो या संघटनेचे 11 वा सदस्य झाले.

ब्रिक्स म्हणजे काय?

- ब्राझील, रशिया, भारत, चीन आणि दक्षिण आफ्रिका या आघाडीच्या उदयोन्मुख अर्थव्यवस्थांच्या गटासाठी ब्रिक्स हे संक्षिप्त रूप आहे.
- २००१ मध्ये, ब्रिटिश अर्थशास्त्रज्ञ जिम ओ 'निल यांनी ब्राझील, रशिया, भारत आणि चीन या चार उदयोन्मुख अर्थव्यवस्थांचे वर्णन करण्यासाठी ब्रिक हा शब्द तयार केला.
- २००६ मध्ये ब्रिक्सच्या परराष्ट्र मंत्र्यांच्या पहिल्या बैठकीत या गटाला औपचारिक मान्यता देण्यात आली.

- दक्षिण आफ्रिकेला डिसेंबर 2010 मध्ये BRIC मध्ये सामील होण्यासाठी आमंत्रित करण्यात आले होते, त्यानंतर समूहाने संक्षिप्त BRICS स्वीकारले.

ब्रिक्सचा वाटा:

- ब्रिक्सने जागतिक लोकसंख्येच्या 41 टक्के, जागतिक जीडीपीच्या 24 टक्के आणि जागतिक व्यापाराच्या 16 टक्के प्रतिनिधित्व करणारे जगातील पाच सर्वात मोठे विकसनशील देश एकत्र आणले आहेत.

अध्यक्ष:

- B-R-I-C-S च्या संक्षिप्त रूपानुसार फोरमचे अध्यक्षपद दरवर्षी सदस्यांमध्ये फिरवले जाते.
- 2021 मध्ये होणाऱ्या ब्रिक्स शिखर परिषदेसाठी भारताने अध्यक्षपद भूषवले होते.

ब्रिक्सचे उपक्रम:

नवीन विकास बँक:

- 2014 मध्ये फोर्टालेझा (ब्राझील) येथे सहाव्या ब्रिक्स शिखर परिषदेदरम्यान, नवीन विकास बँक (NBD-शांघाय, चीन) स्थापन करण्याच्या करारावर नेत्यांनी स्वाक्षरी केली.
- आतापर्यंत 70 पायाभूत सुविधा आणि शाश्वत विकास प्रकल्पांना मंजूरी देण्यात आली आहे.

आकस्मिक राखीव व्यवस्था:

- 2014 मध्ये, ब्रिक्स सरकारांनी आकस्मिक राखीव व्यवस्था स्थापन करण्याबाबत एक करार केला होता.
- या व्यवस्थेचा उद्देश व्यवहार तोल कमी करणे, परस्पर सहकार्य आणि ब्रिक्स राष्ट्रांची आर्थिक स्थिरता मजबूत करणे हा आहे.

सीमाशुल्क करार:

- ब्रिक्स देशांमधील व्यापार सुलभ व्हावा यासाठी सीमा शुल्क करारावर स्वाक्षऱ्या करण्यात आल्या.

रिमोट सेन्सिंग उपग्रहाचे प्रक्षेपण:

- ऑगस्ट 2021 मध्ये, पाच अंतराळ संस्थांनी ब्रिक्स रिमोट सेन्सिंग उपग्रह नक्षत्र सहकार्याबाबत करार केला.

ब्रिक्स पेमेंट सिस्टम:

- ब्रिक्स देश जलद पेमेंट प्रणालीचा पर्याय म्हणून पेमेंट प्रणाली स्थापन करण्याच्या दिशेने काम करत आहेत.
- डॉलर आधारित प्रणालीवरील अवलंबित्व कमी करण्यासाठी हे डॉलर-वर्चस्व असलेल्या पेमेंट सिस्टमला पर्याय मानले जाते.

सामान्य चलन:

- ब्रिक्स देशांमध्ये व्यापार आणि गुंतवणूकीसाठी समान चलन निर्माण होण्याची शक्यता पडताळून पाहण्यासाठी ब्रिक्स नेत्यांनी सहमती दर्शविली.
- त्यांनी आपल्या अर्थमंत्री आणि मध्यवर्ती बँकांच्या गव्हर्नरांना अशा चलनाची व्यवहार्यता आणि फायद्यांचा अभ्यास करण्याचे निर्देश दिले, ज्यामुळे अमेरिकन डॉलर आणि इतर प्रमुख चलनावरील त्यांचे अवलंबित्व कमी होईल.

ब्रिक्सची उद्दिष्टे:**उदयोन्मुख जागतिक दुहेरी विभाजन नाकारणे:**

- भारत आणि ब्रिक्सच्या इतर सदस्यांनी उदयोन्मुख जागतिक दुहेरी विभाजनाची कल्पना नाकारली, जी दोन विरोधी आणि प्रबळ शक्तींनी वैशिष्ट्यीकृत जगाला सूचित करते, ज्याची तुलना बऱ्याचदा नवीन शीत युद्धाशी केली जाते. ते या दृष्टिकोनाशी सहमत नाहीत आणि त्यास अल्पदृष्टी मानतात.

धोरणात्मक स्वायत्ततेचे प्रतिपादन:

- भारतासह ब्रिक्सचे सदस्य आपली धोरणात्मक स्वायत्तता निश्चित करण्याच्या वचनबद्धतेवर भर देत आहेत.
- याचा अर्थ असा होतो की त्यांना कोणत्याही महासत्तेशी संरेखित करण्याऐवजी जागतिक टप्प्यावर स्वतंत्र निर्णय आणि धोरणे घ्यायची आहेत.

बहुध्रुवीय जागतिक क्रमवारी:

- ब्रिक्स देश बहुध्रुवीय जागतिक व्यवस्थेचे समर्थन करत आहेत. ते अशा जगाची कल्पना करतात जिथे काही प्रबळ राष्ट्रांच्या हाती लक्ष केंद्रित करण्याऐवजी अनेक प्रमुख खेळाडूंमध्ये शक्ती आणि प्रभाव वितरित केला जातो.

आवाज आणि हितसंबंधांचा आदर करण्याची मागणी:

- ब्रिक्सचे सदस्य देश त्यांचा आवाज ऐकला जावा आणि त्यांच्या हिताचा आंतरराष्ट्रीय घडामोडींमध्ये आदर राखला जावा अशी मागणी करत आहेत.
- यातून अधिक न्याय्य आणि सर्वसमावेशक जागतिक प्रशासन प्रणालीची इच्छा सूचित होते जिथे उदयोन्मुख अर्थव्यवस्थांच्या चिंता विचारात घेतल्या जातात.

ब्रिक्सच्या विस्ताराची कारणे:

- जागतिक प्रभावासाठी चीनचे धोरणात्मक पाऊल
- FOMO: फिअर ऑफ मिसिंग आऊट .
- इतर गटांमध्ये मर्यादित पर्याय.
- पाश्चिम विरोधी भावना आणि जागतिक दक्षिण ऐक्य.

भारतासाठी ब्रिक्सचे महत्त्व:**बहु-संरेखन:**

- ही एक बहु-संरेखन रणनीती आहे, ज्याचा उद्देश क्वाड आणि ब्रिक्ससारख्या अनेक धोरणात्मक आणि आर्थिक आघाडीमध्ये एकाच वेळी भाग घेणे आणि त्यांचे हित साधणे हा आहे.

बहुउद्देशीय परराष्ट्र धोरण प्रतिबिंबित करणे:

- यामुळे आर्थिक समृद्धी, तंत्रज्ञान प्रगती, संशोधन आणि नाविन्य, सर्वसामान्यपणे प्रभाव पाडणारे आणि सुरक्षा मजबूत होते.

राजनय:

- ब्रिक्सचे सदस्यत्व वाढविण्याच्या उद्देशाने विकासाभिमुख मुत्सद्दी गुंतवणूकीचा पाठपुरावा करण्यास भारत परवानगी देतो.

ऊर्जा सुरक्षा:

- नवीन सदस्यांकडे तेलाचे मोठे साठे आहेत.

दहशतवादाशी लढा:

- ब्रिक्स सर्व प्रकारच्या दहशतवादाचा सामना करण्यासाठी सदस्य राष्ट्रांमध्ये समन्वित कृती आणि गुप्तवार्ता सामायिकरणावर भर देते.

हवामान बदलाचे अर्थसाहाय्य:

- नवीन विकास बँकेच्या माध्यमातून शाश्वत विकासाला प्रोत्साहन देताना विकसित देशांकडून हवामान वित्त वृद्धीसाठी ब्रिक्सचे समर्थन.

भौगोलिक सत्ता:

- अपारंपरिक सुरक्षा धोके वाढविण्याचा आणि फोरममध्ये आर्थिक सुरक्षेला प्रोत्साहन देण्याचा ब्रिक्सचा प्रयत्न आहे.

राजकीय पाठपुरावा:

- अनुचित जबरदस्तीच्या पद्धतींविरोधात हा राजकीय प्रयत्न असेल.
- युरोपियन युनियनचा कार्बन सीमा कर आर्थिक व्यवहार आणि एकतर्फी मंजूरी.

धोरणात्मक स्वारस्य:

- 2020 मध्ये प्रत्यक्ष नियंत्रण रेषेवर चीनसोबत झालेल्या लष्करी संघर्षानंतर ही पहिलीच शिखर परिषद आहे.

ब्रिक्सबरोबर भारतासमोरील आव्हाने:**प्रतिस्पर्धी हितसंबंधांचे संतुलन साधणे:**

- भारताने चीन आणि रशियाशी असलेल्या संबंधांमध्ये संतुलन राखले पाहिजे, जे पश्चिमेकडून वाढत्या रणनीतिक प्रतिस्पर्धी म्हणून पाहिले जात आहे.
- सीमावाद, सागरी सुरक्षा, व्यापारातील असंतुलन, तंत्रज्ञान स्पर्धा आणि मानवी हक्क यासारख्या मुद्द्यांवर चीनच्या उदयामुळे भारताच्या सुरक्षा आणि हितसंबंधांना एक मोठे आव्हान आणि धोका आहे.
- युक्रेन युद्धामध्ये रशियाचा सहभाग आणि चीनबरोबरचे त्याचे सरेखन यामुळे आपल्या पारंपारिक भागीदाराच्या विश्वासाहर्तेबद्दल चिंता व्यक्त केली जात आहे.

लोकशाही तत्त्वांचे संरक्षण/सराव आणि समर्थन करणे:

- स्वायत्तता किंवा सार्वभौमत्वाशी कोणतीही तडजोड न करता भारताने पाश्चिमात्य निकषांच्या अपेक्षांचा सामना केला पाहिजे.
- ब्रिक्स किंवा एससीओ सारख्या पाश्चिमात्य नसलेल्या मंचांचे सदस्यत्व किंवा प्रभाव वाढविण्याच्या चीन किंवा रशिया यांच्या प्रयत्नांमध्ये योग्यता असलेल्या जागतिक दक्षिणेतील इतर देशांपासून भारताला दुरावण्याची किंवा त्यांचा विरोध करण्याची इच्छा नाही.

द्विपक्षीय मतभेदांचे व्यवस्थापन:

- भारत आणि चीन यांच्यात सीमावाद आणि धोरणात्मक शत्रुत्व आहे, ज्याचा परिणाम ब्रिक्सशी असलेल्या संबंधांवर होतो.
- अफगाणिस्तान, इराण आणि इंडो-पॅसिफिक या विषयांवरही भारताची रशियाकडून वेगवेगळी मते आहेत.

चीनच्या वर्चस्वाचे संतुलन

- ब्रिक्सचा सर्वात मोठा आणि सर्वात प्रभावी सदस्य चीन आहे आणि त्याचे आर्थिक, लष्करी आणि मुत्सद्दी सदस्य इतर चार सदस्यांपेक्षा पुढे आहेत.
- ब्रिक्स चौकटीतील समान मुद्द्यांबाबत चीनला सहकार्य करण्याच्या गरजेसह भारताने आपले हित आणि मूल्ये संतुलित ठेवली पाहिजेत.

भू-राजकीय शत्रुत्वः

- चीन आणि रशियासारख्या ब्रिक्स सदस्यांशी भारताचे गुंतागुंतीचे भौगोलिक संबंध यामुळे विविध जागतिक मुद्द्यांवर संयुक्त आघाडी कायम ठेवण्याचे आव्हान उभे राहिले आहे.

बहुपक्षीय व्यासपीठावरील समन्वयः

- संयुक्त राष्ट्र आणि आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीसह जागतिक प्रशासन संस्थांमध्ये सुधारणा करण्याचे ब्रिक्सचे उद्दीष्ट आहे, तर सदस्य देशांकडे या सुधारणांना अनेकदा वेगवेगळे प्राधान्य आणि दृष्टीकोन असतात.

विविध सुरक्षा समस्याः

- ब्रिक्स सदस्य देशांमध्ये दहशतवाद आणि प्रादेशिक संघर्षापासून ते सायबर धोक्यांपर्यंत विविध सुरक्षा समस्या आहेत.

जागतिक संबंध बदलणेः

- भू-राजकीय गतिशीलता विकसित होत असताना, ब्रिक्स सदस्य या गटाच्या बाहेरील देश किंवा संघटनांशी जवळचे संबंध ठेवू शकतात.
- याचा परिणाम जागतिक स्तरावर ब्रिक्सच्या समन्वय आणि सामूहिक सौदेबाजीच्या सामर्थ्यावर होऊ शकतो.
- **व्यासपीठाच्या वैविध्यावर भर देत भारत ब्रिक्सकडे पाश्चात्य विरोधी गटा ऐवजी अ-पाश्चात्य म्हणून पाहतो.**

ब्रिक्स समूहाची आव्हानेः**इतर गटः**

- IBSA (भारत, ब्राझील आणि दक्षिण आफ्रिका) म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या लोकशाहीचा एक समांतर गट आहे, ज्यामुळे समान आदेशांमध्ये व्याप्ती होऊ शकते आणि ब्रिक्सला व्यवस्थापित करण्याचे आव्हान निर्माण होऊ शकते.

आर्थिक मंदी आणि व्यापार वादः

- सदस्य राष्ट्रांमधील सध्या सुरू असलेली आर्थिक मंदी आणि व्यापार विवाद या समूहाच्या उद्दीष्टे साध्य करण्याच्या क्षमतेवर परिणाम करू शकतात.

राजकीय तणावः

- ब्रिक्स देशांचे भौगोलिक हितसंबंध वेगवेगळे आहेत आणि प्रादेशिक संघर्ष आणि वादांमध्ये त्यांचा सहभाग आहे. उदाहरणार्थ, चीनचा BRI, स्ट्रिंग ऑफ पलर्स आणि भारत-चीन सीमेवरील घडामोडींमुळे भारत आणि चीन यांच्यातील तणाव वाढला आहे.

तीन देशांचे वर्चस्वः

- रशिया, भारत आणि चीनच्या जबरदस्त प्रभावामुळे ब्राझील आणि दक्षिण आफ्रिकेसारख्या इतर सदस्यांच्या गटाच्या निर्णय आणि दिशानिर्देशावर अर्थपूर्ण परिणाम होण्याची क्षमता धोक्यात येऊ शकते.

ब्रिक्सचा विरोधाभासः

- अनेक कामगिरी करूनही त्याची चमक कमी होऊ लागली. या गटाने आपला मनोभाव गमावला असेल, परंतु अनेक देशांना प्रवेश हवा आहे, ज्यामुळे ब्रिक्सचा विरोधाभास दिसून येतो.

ब्रिक्स चलन आणि डी-डॉलररायझेशनः

- ब्रिक्स देशांच्या 15 व्या शिखर परिषदेत ब्राझीलच्या अध्यक्षांनी डॉलरच्या विनिमय दरातील चढउतारांची असुरक्षा कमी करण्यासाठी ब्रिक्स राष्ट्रांसाठी समान चलन तयार करण्याचा प्रस्ताव मांडला.
- डी-डॉलररायझेशनसाठी असंख्य जागतिक संस्थांना स्वतंत्रपणे इतर चलनांचा अवलंब करणे आवश्यक आहे.

ब्रिक्सवरील टीका?समान दृष्टिकोनाचा अभाव:

- पाश्चिमात्य भाष्यकारांनी ब्रिक्सवर स्पष्ट आणि एकत्रित दृष्टीकोन नसल्याबद्दल टीका केली आहे.

टॉक-शॉप:

- हे एक चर्चा व्यासपीठ म्हणून पाहिले जाते जिथे या देशांचे नेते चर्चेत भाग घेतात परंतु मूर्त परिणाम किंवा उपाय तयार करत नाहीत.

सार्थक यश नाही:

- समीक्षकांचे म्हणणे आहे की ब्रिक्सने कोणतीही भरीव किंवा महत्त्वपूर्ण कामगिरी केली नाही जी ब्लॉक म्हणून त्याच्या अस्तित्वाचे औचित्य सिद्ध करेल.
- ते असे म्हणतात की या गटाच्या क्रियाकलापांचा जागतिक घडामोडींवर अर्थपूर्ण परिणाम झाला नाही किंवा मुख्य आव्हानांचा प्रभावीपणे सामना करण्यात अयशस्वी झाला आहे.

निष्कर्ष:

- भौगोलिक-राजकीय चिंता दूर करण्यासाठी, द्विपक्षीय चर्चा सुलभ करण्यासाठी आणि आर्थिक सहयोगाला चालना देण्यासाठी एक व्यासपीठ उपलब्ध करून देणे, ब्रिक्सला भारतासाठी बहुआयामी महत्त्व आहे.
- जागतिक परिदृश्याचा विकास होत असताना, ब्रिक्स हा उदयोन्मुख अर्थव्यवस्थांसाठी प्रमुख जागतिक आव्हानांवर काम करण्यासाठी आणि सहयोग करण्यासाठी एक महत्त्वपूर्ण मंच आहे.
- या परिषदेचा परिणाम केवळ सदस्य राष्ट्रांवरच होणार नाही तर आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि सहकार्याच्या व्यापक मार्गक्रमणाला आकार देईल.

सरावासाठी प्रश्न:

- Assess the role of BRICS in coming decade. Examine the challenges and benefits of expanding BRICS membership beyond its core group (15 marks, 250 words)
- आगामी दशकात ब्रिक्सच्या भूमिकेचे मूल्यांकन करा. ब्रिक्सचे सदस्यत्व त्याच्या मुख्य गटाच्या पलीकडे विस्तारण्याचे आव्हान आणि फायदे यांचे परीक्षण करा. (15 गुण, 250 शब्द)

PYQ:

1. Compare the significance of IBSA and BRICS in the context of India's multilateral diplomacy (UPSC Mains 2012)
1. भारताच्या बहुपक्षीय मुत्सद्देगिरीच्या संदर्भात इबसा आणि ब्रिक्सच्या महत्वाची तुलना करा. (यूपीएससी मुख्य 2012)
2. India has recently signed to become a founding member of the New Development Bank (NDB) and also the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). How will the role of the two Banks be different? Discuss the strategic significance of these two Banks for India. (UPSC Mains 2014)

2. न्यू डेव्हलपमेंट बँक (एनडीबी) आणि एशियन इन्फ्रास्ट्रक्चर इन्व्हेस्टमेंट बँक (एआयआयबी) चा संस्थापक सदस्य होण्यासाठी भारताने नुकतीच स्वाक्षरी केली आहे. दोन बँकांची भूमिका वेगळी कशी असेल? भारतासाठी या दोन बँकांच्या धोरणात्मक महत्वावर चर्चा करा. (यूपीएससी मुख्य 2014)

2. 2 जागतिक व्यापार संघटनेच्या (डब्ल्यू. टी. ओ.) सुधारणा: भारताचा दृष्टीकोन आणि जागतिक अनिवार्यता:

बातमीचा संदर्भ:

- **कॅमरून (2026)** येथे आयोजित 14 व्या जागतिक व्यापार संघटनेच्या मंत्रीस्तरीय बैठकीपूर्वी पॅरिसमध्ये झालेल्या उच्चस्तरीय लघु-मंत्रीस्तरीय बैठकीत जागतिक व्यापार संघटनेत अर्थपूर्ण सुधारणांच्या आवाहनाचा भारताने नुकताच पुनरुच्चार केला.

मुख्य विषयांचा अभ्यासक्रम-जीएस-2-महत्वाच्या आंतरराष्ट्रीय संस्था, संस्था आणि फोरा-त्यांची रचना, आदेश.

भारताची प्रमुख सुधारणा मागणी-

1. नॉन-टॅरिफ अडथळे (NTBs)

- तांत्रिक मानके, आयात परवाना आणि जटिल सीमाशुल्क यामुळे कृत्रिम बाजारातील अडथळे निर्माण होतात.
- अशा घृणास्पद संरक्षणवादाला आळा घालण्यासाठी भारत अधिक पारदर्शकता आणि देखरेख यंत्रणा शोधत आहे.

2. बिगर-बाजारपेठेतील अर्थव्यवस्थेच्या बाजारपेठेतील विकृतींकडे लक्ष देणे-

- विद्यमान डब्ल्यूटीओ राज्य-समर्थित उपक्रम आणि विशेषतः चीनसारख्या देशांमध्ये अपारदर्शक पद्धतींमुळे उद्भवणार्या समस्यांकडे अपुर्या प्रमाणात लक्ष देत आहे.

3. विवाद निवारण प्रणालीचे पुनरुज्जीवन:

- यू. एस. ने अपीलीय मंडळाच्या नियुक्त्या रोखल्यामुळे 2016 पासून अस्थिरता निर्माण झाली आहे.
- MPIA (मल्टी-पार्टी अंतरिम अपील लवाद) वर भारताने आरक्षण व्यक्त केले असून या प्रणालीची संपूर्ण जीर्णोद्धार करण्याची मागणी केली आहे.

जागतिक व्यापार संघटनेत भारताचे व्यापक प्राधान्यक्रम:

विशेष आणि भिन्न वर्तन (एसडीटी): विकासाची जीवनरेखा:

- भारत एसडीटीला विकसनशील राष्ट्रांसाठी वाटाघाटी न करण्याचा अधिकार मानतो, सवलत नाही.
- हे जबाबदाऱ्या, दीर्घ संक्रमण कालावधी आणि क्षमता-बांधणी समर्थनात लवचिकता प्रदान करते.
- एसडीटी प्रवेशास प्रतिबंधित करू शकणारे वस्तुनिष्ठ आर्थिक निकष लागू करण्याच्या विशेषतः विकसित देशांच्या कोणत्याही प्रयत्नांना भारताचा विरोध आहे, कारण यामुळे दारिद्र्य, कृषी संकट आणि मर्यादित राज्य क्षमता यांच्या संरचनात्मक वास्तविकतेला हानी पोहचू शकते.

बहुपक्षीय दृष्टिकोनाचा प्रतिकार (JSIs): बहुपक्षीयतेचे संरक्षण:

- चीन आणि इतरांच्या नेतृत्वात विकास वाटाघाटीसाठी गुंतवणूक सुविधा यासारख्या संयुक्त निवेदन उपक्रमांमध्ये (JSIs) सहभागी होण्यास भारताने नकार दिला आहे.
- चिंता: जागतिक व्यापार संघटनेची सहमती-आधारित प्रक्रिया, जागतिक व्यापार व्यवस्थेचे तुकडे होणे आणि अशा चर्चेचा पक्ष नसलेल्या राष्ट्रांचे उपेक्षित होणे धोकादायक आहे.
- समता आणि पारदर्शकता सुनिश्चित करून जागतिक महत्वाच्या समस्यांवर वर बहुपक्षीय चर्चा करण्याची भारताची मागणी आहे.

सार्वजनिक स्टॉकहोलंडिंगवर कायमस्वरूपी उपाय: अन्न सुरक्षा सार्वभौमत्व सुनिश्चित करणे:

- जागतिक व्यापार संघटनेच्या अनुदानाच्या मर्यादेचे उल्लंघन न करता सार्वजनिक धान्य खरेदी आणि साठवणुकीला परवानगी देण्यासाठी कायमस्वरूपी तोडगा काढण्याची भारताने दीर्घकाळापासून मागणी केली आहे.
- २०१३ च्या 'पीस क्लॉज' अंतर्गत संरक्षित असलेल्या भारताला कायमस्वरूपी सूट न मिळाल्यास कायदेशीर असुरक्षिततेची भीती आहे.
- राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा कायदा आणि पंतप्रधान गरीब कल्याण अन्न योजना यासारख्या भारताच्या अन्न सुरक्षा कार्यक्रमांसाठी हे आवश्यक आहे.

मत्स्यव्यवसाय अनुदान करार: संवर्धनात समता शोधणे:

- भारताने मत्स्यव्यवसाय अनुदानावरील 2022 च्या कराराला पाठिंबा देणे थांबवले आहे, कारण: समानतेचा अभाव आणि प्रदूषकांना पैसे देण्याच्या तत्वाचे उल्लंघन.
- भारताने एसडीटी अंतर्गत लघु, पारंपारिक मत्स्यपालकांसाठी उपजीविका मासेमारीवर अवलंबून 25 वर्षांचे संक्रमण मागितले आहे.

जागतिक व्यापार संघटनेतील इतर महत्वाचे मुद्दे:

- विकास स्थितीतील वाद: विकसनशील राष्ट्रांचे वर्गीकरण करण्यासाठी वस्तुनिष्ठ निकषांचा अभाव; चीनसारख्या देशांनी केलेल्या दाव्याला अमेरिकेचा विरोध आहे.
- उदयोन्मुख नियामक बदल: युरोपियन युनियनची कार्बन बॉर्डर ऍडजस्टमेंट मेकॅनिझम आणि तत्सम धोरणे विकसनशील अर्थव्यवस्थांवर अनुपालन खर्चासह ओझे आणू शकतात.
- भौगोलिक आणि संरक्षणवादी कल: यामध्ये अमेरिका-चीन यांच्यातील व्यापार युद्ध आणि धोरणात्मक घसरण यांचा समावेश आहे.
- जागतिक व्यापारातील नवीन समस्या: डेटा प्रवाह, डिजिटल कर आकारणी आणि हवामान-संबंधित व्यापारी जबाबदाऱ्यासाठी नवीन बहुपक्षीय दृष्टीकोन आवश्यक आहे.
- विकसनशील देशांची स्थिती: चीन आणि भारतासारख्या देशांनी स्वतःला विकसनशील देश म्हणून घोषित करण्याच्या आव्हानाला अमेरिका आणि सहयोगी देश आव्हान देतात, जे त्यांना दीर्घ मुदती आणि लवचिकता देते.
- ई-कॉमर्स आणि डिजिटल व्यापार: डेटा स्थानिकीकरण, ई-ट्रान्समिशनवरील सीमा शुल्क आणि डिजिटल सेवांवरील कर यावर मतभेद कायम आहेत. विकसित राष्ट्रे उदारीकरणाला प्रोत्साहन देतात; भारत सावध, सार्वभौमत्वावर लक्ष केंद्रित करण्याच्या दृष्टिकोनास प्राधान्य देतो.

पुढील मार्ग:

- सर्वसमावेशक निर्णय घेण्याचे समर्थन करणे, विकसनशील देशांचा समानुपातिक प्रभाव सुनिश्चित करणे.
- अनिवार्य अधिसूचना आणि एनटीबीच्या देखरेखीद्वारे पारदर्शकता मजबूत करणे.
- बहुपक्षीय वाटाघाटी बंधनकारक राहणार नाहीत आणि बहुपक्षीय चौकट सौम्य करणार नाहीत याची खात्री करणे.
- अपील प्रणालीचे संपूर्ण पुनरुज्जीवन प्रलंबित अंतरिम विवाद यंत्रणा विकसित करणे.
- औद्योगिक अनुदान आणि राज्य मालकीच्या एंटरप्राइझ फायद्यांची पूर्तता करण्यासाठी नियम स्थापित करणे.
- योग्य व्यापार हवामान कृतीला मार्गदर्शन करण्यासाठी “एकत्रित परंतु भिन्न जबाबदारी” सारख्या तत्वांचे संकलन करणे.

निष्कर्ष:

- जागतिक व्यापार बहु-संकटाच्या युगात प्रवेश करत असताना, अशा परिस्थितीत विभाजन, संरक्षणवाद आणि उदयोन्मुख नियामक विषमता यांनी चिन्हांकित केलेले डब्ल्यू. टी. ओ. सुधारणांसाठीचे भारताचे आवाहन समयोचित आणि तत्त्वनिष्ठ दोन्ही आहे.
- रिओ ब्रिक्स शिखर परिषदेनंतर पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी दिलेल्या निवेदनात ही तातडीची बाब नमूद करण्यात आली आहे: "ब्रिक्स ही काळानुसार स्वतःला बदलण्यास सक्षम असलेली संस्था आहे. आता आपल्याला संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषद, डब्ल्यूटीओ आणि बहुपक्षीय विकास बँकांसारख्या संस्थांमधील सुधारणांसाठी समान संकल्पाची आवश्यकता आहे.
- संरचनेत सर्वसमावेशक, जबाबदाऱ्यांमध्ये न्याय्य आणि निर्णय घेण्यात पारदर्शक अशा डब्ल्यू. टी. ओ. ची ती मागणी करते.

सराव प्रश्न:

- India has reiterated its call for meaningful reforms in the World Trade Organization (WTO) to ensure fair and inclusive global trade. In this context, critically examine the challenges facing the WTO and discuss India's priorities and role in shaping its reform agenda. (250 words)
- निष्पक्ष आणि सर्वसमावेशक जागतिक व्यापार सुनिश्चित करण्यासाठी जागतिक व्यापार संघटनेत (WTO) अर्थपूर्ण सुधारणांच्या आवाहनाचा भारताने पुनरुच्चार केला आहे. या संदर्भात, डब्ल्यूटीओसमोरच्या आव्हानांचे चिकित्सकपणे परीक्षण करा आणि सुधारणांच्या अजेंड्याला आकार देण्यात भारताची प्राथमिकता आणि भूमिका यावर चर्चा करा. (250 शब्द)

3. सामान्य अध्ययन III

3.1 शहरी माओवाद

बातमीचा संदर्भ:

- डाव्या उग्रवादी संघटनांच्या बेकायदेशीर कारवाया रोखण्यासाठी विशेष सार्वजनिक सुरक्षा विधेयक 2024 ला महाराष्ट्र विधानसभेने गुरुवारी आवाजी मतदानाने मंजुरी दिली.

मुख्य अभ्यासक्रम-जीएस-III-संप्रेषण नेटवर्कच्या माध्यमातून अंतर्गत सुरक्षेसमोरील आव्हाने, अंतर्गत सुरक्षा आव्हानांमध्ये मीडिया आणि सोशल नेटवर्किंग साइटची भूमिका, सायबर सुरक्षेची मूलभूत तत्वे; मनी लॉन्ड्रिंग आणि त्याचे प्रतिबंध.

शहरी माओवादाची संकल्पना:

- शहरी माओवाद म्हणजे शहरी आणि अर्ध-शहरी भागातील विशेषतः विचारवंत, विद्यार्थी संस्था, बिगर - शासकीय संस्था, नागरी संस्था आणि शैक्षणिक क्षेत्रातील माओवादी बंडखोर (नक्षलवादी) यांच्या वैचारिक, लॉजिस्टिक आणि समर्थन-आधारित मोहिमांचा संदर्भ. हे एक बिगर-लढाऊ आघाडी म्हणून पाहिले जाते जे प्रचार, भरती, कायदेशीर मदत आणि शहरी नेटवर्कच्या माध्यमातून माओवादी उद्दीष्टांसाठी कार्य करते.

शहरी माओवादाची उद्दिष्टे:

शहरी जनतेचे एकत्रीकरण:

- माओवादी बंडखोरीला पाठिंबा देण्यासाठी विद्यार्थी, कामगार, विचारवंत आणि बिगर -सरकारी संस्थांना लक्ष्य करणे.
- मानवी हक्कांचे उल्लंघन, आदिवासींचे शोषण आणि राज्य हिंसाचार यासारखे मुद्दे, बऱ्याचदा माओवादी विचारसरणीला कायदेशीर ठरवण्यासाठी, उपस्थित करण्यासाठी एकत्रीत संघटना तयार करणे.

प्रचार आणि वैचारिक विस्तार:

- अनेकदा शैक्षणिक सामग्री आणि माध्यमांमध्ये देशविरोधी बातम्या प्रसारित करणे, सार्वजनिक समजुतीवर प्रभाव पाडणे आणि राज्याची कायदेशीरता कमकुवत करणे.
- माओवादी जागतिक दृष्टिकोनाला सुस्पष्टपणे समर्थन देणारी पत्रके, शैक्षणिक साहित्य किंवा मीडिया सामग्री प्रकाशित करणे.

निधी आणि लॉजिस्टिक समर्थन:

- निधी गोळा करणे, शस्त्रे खरेदी करणे, केडर भरती करणे आणि वाहतूक संचार उपकरणे वापरण्यासाठी शहरी नेटवर्कचा वापर करणे.
- पुरवठा आणि रणनीतीसाठी नलिका म्हणून काम करण्यासाठी शहरी आणि संस्थात्मक संरक्षणाचा गैरफायदा घेणे.

कायदेशीर आणि राजकीय संरक्षण:

- माओवादी सहानुभूतीकर्त्यांचे किंवा त्यांच्या पुढाकाराचे रक्षण करण्यासाठी न्यायपालिका आणि कायदेशीर प्रणालींवर परिणाम करणे.
- मानवी हक्क बिगर सरकारी संस्था आणि पीआयएलचा वापर करून सरकारवर दबाव आणणे आणि बंडखोरीच्या कारवाया कमी करणे.

भरती आणि मूलतत्त्ववाद:

- सशस्त्र संवर्गात वैचारिक मतभेद आणि भविष्यातील भरतीसाठी विद्यापीठे आणि शहरी झोपडपट्ट्यांमधील तरुणांना लक्ष्य करणे.
- शहरी भाग सुशिक्षित भरतीसाठी उष्मायन क्षेत्र म्हणून काम करतात ज्यांना धोरणात्मक आणि तांत्रिक दोन्ही भूमिकांमध्ये तैनात केले जाऊ शकते.

धोरणात्मक समन्वय:

- शहरी भाग सहसा हल्ल्यांचा समन्वय करण्यासाठी, वैचारिक रणनीती आखण्यासाठी आणि गुप्तचर एकत्रित करण्यासाठी कमांड-अँड-कंट्रोल सेंटर म्हणून काम करतात.

शहरी माओवादाची आव्हाने:**नागरी समाज आणि संस्थांमध्ये घुसखोरी:**

- शहरी माओवादी अनेकदा विचारवंत, कार्यकर्ते किंवा बिगर सरकारी संस्थांच्या वेषात कार्य करतात, यामुळे कायद्याची अंमलबजावणी करणे आणि त्यांच्यावर कारवाई करणे कठीण होते.

उग्रवादी आणि वैचारिक प्रचार:

- शहरी कार्यकर्ते डिजिटल मंच, विद्यार्थी गट आणि शैक्षणिक जागांचा वापर राज्याविरोधी विचारसरणीचा प्रसार करण्यासाठी करतात आणि हिंसाचाराला प्रतिकार म्हणून न्याय्य ठरवतात.

भरती आणि शहरी नेटवर्किंग:

- सामाजिक तक्रारींचे (असमानता, जाती, जमीन हक्क) शोषण करून सुशिक्षित तरुणांना आकर्षित करण्यासाठी शहरांचा वापर भरती केंद्र म्हणून केला जातो.

सशस्त्र केडर्सना निधी आणि लॉजिस्टिक समर्थन:

- शहरी माओवादी ग्रामीण बंडखोरीचे आर्थिक आणि लॉजिस्टिक शस्त्र म्हणून काम करतात-शस्त्रे, वैद्यकीय पुरवठा किंवा संप्रेषण साधने खरेदी करतात.

विघटनासाठी घटनात्मक जागांचा वापर:

- ते लोकशाही हक्कांचा गैरवापर करतात जसे की बोलण्याचे स्वातंत्र्य आणि विध्वंसक कारवाया करण्यासाठी विरोध करतात, बहुतेकदा त्यांच्या हिंसक हेतूचे रक्षण करतात.

सायबर आणि मीडिया युद्ध:

- शहरी माओवादी सोशल मीडिया आणि वैकल्पिक माध्यमांद्वारे चुकीची माहिती पसरवून लोकांच्या मतांमध्ये फेरफार करतात.

कायदेशीर आणि मानवी हक्काची ढाल:

- त्यांना सहसा कायदेशीर कौशल्य आणि मानवाधिकार कार्यकर्त्यांपर्यंत प्रवेश असतो जे अटकेला आव्हान देतात आणि राज्य दडपशाहीची धारणा तयार करतात.

पुढील मार्ग:**गुप्तहेर आणि पाळत ठेवण्याचे बळकटीकरण**

- शहरी नक्षलवादी नेटवर्कचा मागोवा घेण्यासाठी बहु-एजन्सी समन्वय (आयबी, एनआयए, राज्य गुप्तचर विभाग) मजबूत करणे.

- सोशल मीडिया, शैक्षणिक मंच आणि उग्रवाद्यांच्या संशयास्पद बिगर सरकारी संस्थांवर नजर ठेवण्यासाठी ओपन सोर्स इंटेलिजेंस आणि सायबर पाळत ठेवणे.

बेकायदेशीर क्रियाकलाप (प्रतिबंध) कायदा (यूएपीए), 1967:

- माओवादी विचारसरणीला मदत करणाऱ्या किंवा प्रोत्साहन देणाऱ्या व्यक्ती किंवा संस्थांवर खटला भरण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात वापरले जाते.
- उदाहरणार्थ: बंदी घातलेली संघटना असल्याचा ठपका ठेवत UAPA ने CPI (माओवादी) शी संबंध असल्याच्या आरोपाखाली शहरी केंद्रांमध्ये कार्यकर्त्यांविरुद्धात कारवाई केली.

शहरी पोलिस आणि विशेष युनिट:

- पोलिस विभागांमध्ये विशेष शहरी बंडखोरीविरुद्धी कक्ष स्थापन करणे (उदा. महाराष्ट्र नक्षलविरुद्धी ऑपरेशन सेल).
- माओवादी शहरी प्रचार नेटवर्कवर कारवाई करण्यासाठी क्विक रिस्पॉन्स टीम आणि सायबर क्राइम युनिटचा वापर.

बिगर सरकारी संस्था आणि शैक्षणिक संस्थांवरील देखरेख:

- जर उग्रवादी डाव्या विचारसरणीशी संबंध असेल तर FCRA (परदेशी योगदान नियमन कायदा) अंतर्गत परदेशी निधी प्राप्त करणाऱ्या बिगर सरकारी संस्थांची सरकारी छाननी करणे.
- उदाहरणार्थ: काही बिगर सरकारी संस्थांचे FCRA परवाने निलंबित करणे हे वैचारिक नीति असल्याचा संशय आहे.

कायदेशीर सुधारणा आणि न्यायालयीन निरीक्षणे:

- शहरी माओवादाशी संबंधित प्रकरणांसाठी एनआयएच्या विशेष न्यायालयांमार्फत चाचण्यांना गती देण्यात आली.
- अधिकार आणि सुरक्षा संतुलित करण्यासाठी कठोर राष्ट्रीय सुरक्षा कायदांतर्गत तुरुंगातील कैद्यांचा नियमित आढावा आणि जामीन याचिकांचा नियमित आढावा आवश्यक आहे.

प्रति-प्रचार आणि कथानकाची बांधणी:

- माओवाद्यांचा सामना करण्यासाठी नागरी समाज भागीदारी आणि शैक्षणिक उपक्रमांना प्रोत्साहन देणे.
- घटनात्मक मूल्ये, हक्कांवर आधारित सक्रियता आणि लोकशाही मतभेद हिंसाचारापासून वेगळे करण्याच्या मोहिमांचा आखणे.
- उदाहरणे: गृह मंत्रालय डिजिटल मंचांवर उग्रवादाविरुद्धी मजकुराला पाठिंबा देत आहे.

क्षमता निर्मिती आणि प्रशिक्षण:

- शहरी माओवाद्यांनी वापरलेल्या वैचारिक सिद्धांताविषयक रणनीती ओळखण्यासाठी कायद्याची अंमलबजावणी करण्याचे प्रशिक्षण देणे.
- माओवादी शहरी धोरणाचा अभ्यास करण्यासाठी थिंक टँक आणि विद्यापीठांशी सहकार्य करणे.

सायबर नियमन आणि सामग्रीवरील देखरेखी:

- माओवादी मतप्रसाराला सोशल मीडिया आणि एनक्रिप्टेड कम्युनिकेशन प्लॅटफॉर्मवरून नियंत्रित करणे.
- मूलगामी सामग्रीवर प्रतिबंध घालण्यासाठी तंत्रज्ञान कंपन्यांशी सहकार्य.
- उदाहरणार्थ: माओवादी साहित्याशी संबंधित काही यूट्यूब चॅनेल आणि ब्लॉगवर बंदी.

पुनर्वसन आणि आत्मसमर्पण धोरण मुदतवाढ:

- हिंसाचाराचा त्याग करणाऱ्या शहरी सहानुभूतीकर्त्यांना शरण घेणे आणि पुनर्वसन योजनांचा विस्तार करणे. उदाहरणार्थ: आंध्र प्रदेशच्या आत्मसमर्पण धोरणामध्ये वैचारिकदृष्ट्या प्रभावित शहरी तरुणांसाठी समुपदेशन समाविष्ट आहे.

निष्कर्ष:

- शहरी माओवादावर ठोस कायदा अंमलबजावणी आणि लोकशाहीच्या माध्यमातून सामोरे जाणे आवश्यक आहे. गुप्तचर आणि कायदेशीर यंत्रणेद्वारे उग्रवाद आणि विध्वंसक कारवायांना आळा घालणे आवश्यक असले तरी कायदेशीर मतभेद आणि शैक्षणिक स्वातंत्र्य धोक्यात आणू नये याचीही काळजी घेतली पाहिजे. घटनात्मक मूल्ये आणि सर्वसमावेशक विकासामध्ये रुजलेला कॅलिब्रेटेड राज्य प्रतिसाद अशा धमक्यांना दूर करण्याची गुरुकिल्ली आहे.

सरावासाठी प्रश्न:

- Discuss the role of ideological propagation and urban sympathizers in sustaining the Maoist movement. Why is urban Maoism considered a serious internal security concern? (15 Marks. 250 words)
- माओवादी चळवळ टिकवून ठेवण्यासाठी वैचारिक प्रचार आणि शहरी सहानुभूतीकर्त्यांची भूमिका यावर चर्चा करा. शहरी माओवाद हा अंतर्गत सुरक्षेचा गंभीर प्रश्न का मानला जातो? (15 गुण) 250 शब्द).

3. 2 आपत्ती व्यवस्थापन- जमाव व्यवस्थापन:**संदर्भ:**

- दिल्ली रेल्वे स्टेशन, तिरुपती घटना आणि प्रयागराज कुंभमेळा यासारख्या देशातील विविध भागात चेंगराचेंगरीच्या अनेक घटनांमुळे जमाव व्यवस्थापनाचा मुद्दा नुकताच समोर आला आहे.

मुख्य अभ्यासक्रम-जीएस-3-आपत्ती व्यवस्थापन**जमाव आपत्ती म्हणजे काय?**

- जमावाच्या आपत्तीचा अर्थ मर्यादित किंवा मोकळ्या जागेत अनियंत्रित मानवी गर्दीमुळे जीवितहानी, दुखापत किंवा घबराट होणे असा होतो.
- बहुतेक वेळा चेंगराचेंगरी, गाळप, गुदमरण्यासारख्या घटना धार्मिक उत्सव (उदा. कुंभमेळा), राजकीय मेळावे, क्रीडा कार्यक्रम, मैफिली, सार्वजनिक निषेध इत्यादी कारणांमुळे संरचनात्मक दुर्घटना घडतात.

जमाव दुर्घटनांची कारणे:

वर्ग	विशिष्ट कारण
रचनात्मक	अपुरा प्रवेश/निर्गमन बिंदू, खराब पायाभूत सुविधा, अरुंद मार्ग, अडथळे
व्यवस्थापकीय	नियोजनाचा अभाव, खराब संवाद, गर्दी नियंत्रण कर्मचाऱ्यांची अनुपस्थिती
मानसिक	अफवा, भीती, गहाळ होण्याची भीती (FOMO), हर्ड वर्तन
पर्यावरणीय	उष्णता, खराब वायुवीजन, निसरदी ठिकाणे
अचानक	धार्मिक विधींमध्ये आग, एखादी रचना कोसळणे, धार्मिक समारंभ किंवा गर्दी

जमाव आपत्ती व्यवस्थापनाचे प्रमुख घटक:**कार्यक्रमाचे पूर्व नियोजन:**

- जोखीमीचे मूल्यांकन: साइट विश्लेषण, मार्ग मॅपिंग, क्षमता अंदाज.

- **जमावाचे मॉडेलिंग:** मानवी हालचालींचा अंदाज लावण्यासाठी जीआयएस आणि एआयचा वापर.
- **परवानगी आणि सूचना:** एनडीएमएच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार कृती.
- **पायाभूत सुविधांची तत्परता:** बॅरिकेड्स, सिग्नल, पीए सिस्टम, प्रकाश.

भागधारकांचा समन्वय:

- युनिफाइड आदेश रचना: पोलीस, जिल्हा प्रशासन, अग्निशमन दल, एनडीआरएफची टीम घटनास्थळी दाखल असणे.
- प्रशिक्षण आणि उपयोजन: प्रशिक्षित मार्शल, स्वयंसेवक, सुरक्षा कर्मचारी.
- इंटर-एजन्सी मॉक ड्रिल्स: समन्वित प्रतिसाद सुनिश्चित करते.

रिअल टाइम मॉनिटरिंग:

- व्हिज्युअल ट्रॅकिंगसाठी संनिरीक्षण कॅमेरे आणि ड्रोन.
- जमाव मोजणी प्रणाली (आरएफआयडी, एआय, हीट मॅप).
- संवाद प्रणाली: लाऊडस्पीकर्स, एसएमएस सूचना, सार्वजनिक सूचना प्रणाली.

आपत्कालीन प्रतिसाद:

- **निर्वासन योजना:** एकाधिक प्रवेश/निर्गमन बिंदू.
- प्रथमोपचार पोस्ट आणि आपत्कालीन वैद्यकीय पथके.
- मोबाईल रेस्क्यू युनिट.
- घबराट नियंत्रण उपाय.

पोस्ट-इव्हेंट (घटनोत्तर) पुनरावलोकन:

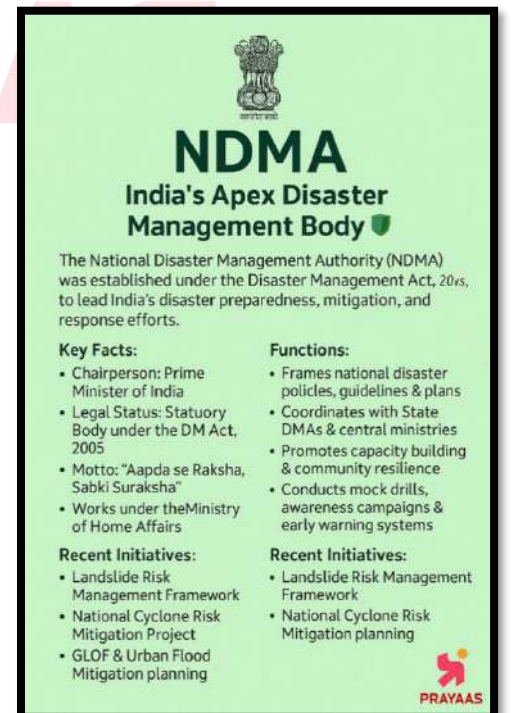
- डिब्रीफिंग आणि मूल्यांकन.
- अंतर ओळखणे.
- धोरण आणि SOPची पुनरावृत्ती.

जमाव व्यवस्थापनाबाबत NDMA ची मार्गदर्शक तत्वे (2014):

- अनेक धार्मिक ठिकाणी झालेल्या चेंगराचेंगरीनंतर जारी करण्यात आले.
- **मुख्य सूचना:**
 - अनिवार्य घटना-विशिष्ट जोखीम मूल्यांकन.
 - सुरक्षित होल्डिंग क्षेत्रे आणि एक्झिट प्लॅनची रचना.
 - तंत्रज्ञानाचा वापर आणि त्वरित चेतावणी प्रणाली.
 - घटना कमांडर्सची तैनात.

तंत्रज्ञानाचा वापर:

- साइट प्लॅनिंगसाठी जीआयएस मॅपिंग.
- AI-आधारित जमाव वर्तनाचा अंदाज.
- हवाई देखरेखीसाठी ड्रोन.
- पोर्टेबल बॅरिकेड सिस्टम.

- रिअल-टाइम डेटासह कमांड आणि कंट्रोल सेंटर (सीसीसी).

जमाव आपत्ती व्यवस्थापनातील आव्हाने:

आगाऊ नियोजन आणि जोखीम मूल्यांकनाचा अभाव.

- स्थळांचे अपुरी मॅपिंग (धार्मिक मेळावे, राजकीय मेळावे, उत्सव).
- जमावाचा आकार आणि हालचालींच्या नमुन्यांचा अंदाज करण्यास अपयशी.

खराब पायाभूत सुविधा आणि डिझाइन:

- अरुंद प्रवेश/निर्गमन बिंदू, बॅरिकेड्सचा अभाव किंवा आपत्कालीन निर्वासन मार्गांचा अभाव.
- उच्च घनता असलेल्या भागात अपुरे सिग्नल आणि प्रकाश.

जमावावरील कुचकामी देखरेख आणि पाळत:

- सीसीटीव्ही किंवा एआय-आधारित प्रणाली सारख्या रिअल-टाइम डेटा अॅनालिटिक्स आणि देखरेख साधनांची अनुपस्थिती.
- घबराट किंवा जास्त गर्दी होण्याची लवकर चिन्हे शोधण्यास असमर्थता.

मर्यादित आपत्कालीन प्रतिसाद क्षमता:

- गर्दीमुळे वैद्यकीय प्रतिसादास विलंब.
- गर्दी नियंत्रण आणि आपत्कालीन सुटकेसाठी प्रशिक्षित कर्मचाऱ्यांचा अभाव.

भागधारकांमधील समन्वयातील तफावत:

- पोलिस, स्थानिक प्रशासन, आरोग्य सेवा आणि कार्यक्रम आयोजक यांच्यात समन्वयाचा अभाव आहे.
- कार्यक्षेत्र आच्छादित करणे आणि एकीकृत आदेशांचा अभाव.

अपुरी जनजागृती आणि वर्तन नियंत्रण:

- भिती, अफवा आणि चेंगराचेंगरी, खराब जमाव मानसशास्त्र जागरूकता.
- मार्गदर्शक तत्वांचे पालन न करणे आणि भावनिक किंवा धार्मिक उत्कटतेमुळे जास्त गर्दी होणे.

तंत्रज्ञानातील त्रुटी:

- जमाव व्यवस्थापनासाठी सूचक मॉडेलिंग किंवा जीआयएस साधनांचा मर्यादित वापर.
- उच्च घनतेच्या घटना दरम्यान कमकुवत मोबाइल संप्रेषण नेटवर्क.

कायदेशीर आणि नियामक आव्हाने:

- जमाव आपत्ती व्यवस्थापनाबाबत व्यापक राष्ट्रीय धोरण किंवा मार्गदर्शक सूचनांची अनुपस्थिती.
- सुरक्षा ऑडिट किंवा परवान्यांशिवाय आयोजित कार्यक्रम.

अनौपचारिक किंवा नियमन नसलेल्या ठिकाणी मोठ्या संख्येने एकत्र जमणे:

- धार्मिक यात्रा आणि उत्स्फूर्त निषेध यासारख्या घटना अनेकदा सुरक्षा नियमांकडे दुर्लक्ष करतात.

आपत्तीनंतरची आव्हाने:

- बळींची संख्या ओळखणे आणि जमाव व्यवस्थापित करण्यात अडचण.
- सोशल मीडिया आणि अफवांमुळे परिस्थिती आणखीनच चिघळते.

सर्वोत्तम पद्धती:

- **जपान आणि सिंगापूर:** स्टेशनवर स्वयंचलित लोक नियंत्रण ठेवतात.

- **कुंभमेळा 2019:** AI वर आधारित गर्दी अंदाज आणि सीसीटीव्ही नेटवर्क.
- **मक्का हज व्यवस्थापन:** RFID ट्रॅकिंग आणि अनुसूचित गट हालचाली.
- **भारतातील सुरक्षित शहर प्रकल्प:** शहरी भागात जमाव देखरेख तंत्रज्ञान.

निष्कर्ष:

- जमाव आपत्ती, जरी बऱ्याचदा टाळता येण्यासारख्या असल्या तरी पद्धतशीर दुर्लक्ष, खराब नियोजन आणि जनजागृतीच्या अभावामुळे गंभीर धोका निर्माण होत आहे. प्रभावी जमाव व्यवस्थापनाने सक्रिय पोलिसिंगच्या पलीकडे जाणे आवश्यक आहे आणि एक सक्रिय, तंत्रज्ञान-आधारित आणि बहु-एजन्सी दृष्टीकोन स्वीकारला पाहिजे.

सरावासाठी प्रश्न:

- What are the primary causes of crowd-related disasters in India? Suggest short-term and long-term measures to prevent such incidents. (10 Marks, 150 words)
- भारतातील जमावाच्या घटनांची मुख्य कारणे काय आहेत? अशा घटना टाळण्यासाठी अल्पकालीन आणि दीर्घकालीन उपाययोजना सुचवा. (10 गुण, 150 शब्द)

3.3 भारतीय शेतीतील जनुकीय तंत्रज्ञान: वचन, अकार्यक्षमता आणि पुढील मार्ग:

बातमीचा संदर्भ:

- भारतीय शेती, स्थिर उत्पादन आणि कीटकांचा वाढता प्रतिकार सहन करत असताना तातडीने वैज्ञानिक नाविन्यतेची आवश्यकता आहे. जनुकीय तंत्रज्ञान, विशेषतः जीएम पिके, एक व्यवहार्य मार्ग पुढे आणतात, परंतु धोरणात्मक जडत्व आणि नियामक संकोचामुळे त्याच्या संभाव्यतेत अडथळा निर्माण झाला आहे.

मुख्य अभ्यासक्रम-जी. एस.-3-विज्ञान आणि तंत्रज्ञान-विकास आणि त्यांचे दैनंदिन जीवनातील उपयोजन आणि परिणाम.

भारताचे जनुकीय पीक लँडस्केप:

जीएम पीक धोरण:

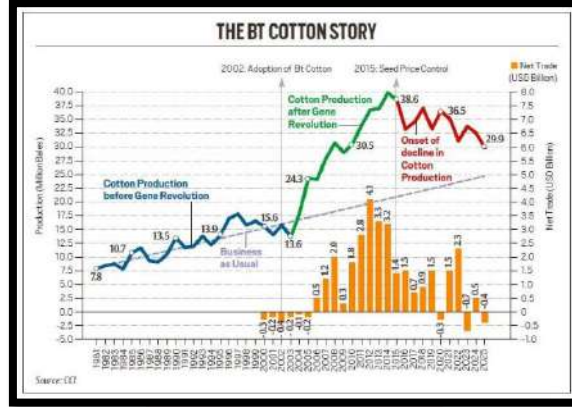
- **नियामक:** MoEFCC अंतर्गत जनुकीय अभियांत्रिकी मूल्यांकन समिती (जीईएसी).
- **मंजूर पीके:** केवळ बीटी कापसाला व्यावसायिक मंजूरी मिळाली आहे.
- **प्रलंबित मंजूरी:** बीटी ब्रिंजल (2009 पासून अधिस्थगन), जीएम मोहरी (2022 मध्ये सशर्त मंजूरी), एचटी-बीटी कॉटन (औपचारिक मान्यता नाही).

बीटी कापूस: भारतातील एकमेव कायदेशीर जीएम पीक:

- २००२ साली बीटी कॉटन हे भारतातील पहिले आणि केवळ मंजूर जीएम पीक बनले.
- 2013-14 पर्यंत हे क्षेत्र भारताच्या कापूस लागवडीपैकी 90% पेक्षा जास्त होते.
- 2002 ते 2013-14 दरम्यान कापूस उत्पादनात 193% वाढ झाली.

- या काळात गुजरातने कापसाच्या उत्पादनात 8 टक्के वार्षिक वाढ नोंदवली.
- भारत हा जगातला दुसरा सर्वात मोठा कापूस उत्पादक देश आहे.
- 2015 नंतर उत्पादन 566 किलो प्रति हेक्टर (2013) वरून 436 किलो प्रति हेक्टर (2022) पर्यंत कमी झाले.
- पिक बोल्वर्म आणि इतर कीटक पुन्हा उदयास आले, बीटी कापसाची परिणामकारकता कमी झाली.
- भारतात हर्बीक-टॉलेरंट बीटी कापसावर बंदी आहे.
- अनेक देश पुढील-पिढीचे जीएम कापूस प्रकारांचा व्यावसायिकपणे वापर करत आहेत.

व्यापक जी. एम. पीक मंजूरी थांबवली:

- **बीटी ब्रिंजल:** GEAC ने 200९ मध्ये मंजूर केले परंतु जैवसुरक्षा आणि सार्वजनिक चिंतेमुळे 2010 मध्ये पर्यावरण मंत्रालयाने अनिश्चित काळासाठी स्थगिती दिली.
- **जनुकीय मोहरी (DMH-11):** GEAC ने 2022 मध्ये सशर्त साफ केले, परंतु व्यापारीकरण रखडले आहे. **2024 मध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निकालात** प्रक्रियेतील त्रुटींवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करण्यात आले होते आणि हे प्रकरण मोठ्या खंडपीठाकडे पाठवण्यात आले होते.

जीएम पिकांचा अवलंब न केल्यामुळे भारताने गमावलेल्या जागतिक संधी:

- **जागतिक अनुकूलन प्रमाण:** 2023 पर्यंत 76 देश जीएम पिकांची लागवड करतात, ज्यात 200 दशलक्ष हेक्टरपेक्षा जास्त जीएम लागवड (ISAAA) आहे.
- **निर्यात स्पर्धात्मकता कमी होत आहे:** जीएम पिकांच्या माध्यमातून अमेरिका, ब्राझील आणि अर्जेन्टिना यासारख्या देशांनी जागतिक कृषी निर्यातीवर वर्चस्व राखले आहे, तर भारत किरकोळ राहिला आहे.
- **उत्पन्न आणि अदानाचे नुकसान:** जीएम पिके जास्त उत्पादन आणि कीटकांचा प्रतिकार देतात; भारतात सातत्याने कमी उत्पादकता आणि कीटकनाशकांचे अवलंबन होत आहे.
- **बीटी कापसा नंतरचे स्थिराव:** २००२ मध्ये भारताने बीटी कापसाच्या जोरावर पुढील जीएम मंजूरी (उदा. बीटी वांगे, जीएम मोहरी) स्थगित केली.
- **बायोटेक गुंतवणूकीचे क्षरण:** नियामक अस्पष्टतेमुळे कृषी जैव तंत्रज्ञानातील देशांतर्गत आणि परदेशी संशोधन आणि विकास गुंतवणूकीला अडथळा निर्माण झाला आहे.
- **जीएम आयातीचा विरोधाभास:** त्याच पिकांच्या घरगुती लागवडीवर बंदी असूनही भारत मोठ्या प्रमाणात जीएम सोयाबीन आणि कॅनोला तेल आयात करतो.

- **व्यापार चर्चेमध्ये कमकुवत सौदेबाजीची शक्ती:** जीएम निर्यातीचा लाभ न घेता जीएम अन्न आयात स्वीकारण्याच्या दबावाखाली भारत व्यापार सौद्यांची वाटाघाटी करतो.
- **पौष्टिकतेतील हस्तक्षेप:** गोल्डन राईससारखी जीएम पिके सूक्ष्म पोषक घटकांची कमतरता दूर करू शकतात परंतु धोरणात्मक विलंबामुळे रोखली जाऊ शकतात.
- **शेतीविषयक तणावाला अपुरा प्रतिसाद:** दुष्काळग्रस्त आणि किफायतशीर जीएमच्या वाणांमध्ये प्रवेश न करता भारतीय शेतकर्यांना पिकाचे अपयश आणि उत्पन्नाच्या धक्क्यांना सामोरे जावे लागते.
- **प्रादेशिक नेतृत्व गमावले:** बांगलादेश आणि फिलिपिन्ससारख्या देशांनी दक्षिण आशियात भारताला मागे टाकत जीएम ब्रिंजल आणि गोल्डन राईससह प्रगती केली.
- **सार्वजनिक क्षेत्रातील नाविन्यता दुर्लक्षित:** स्वदेशी तंत्रज्ञान (उदा. आयएआरआयने जीएम मोहरी) मंजूरीची प्रतीक्षा करीत आहे, सार्वजनिक संशोधन प्रयत्न आणि वैज्ञानिक मनोबल कमी करत आहे.

जीएम पीक अनुकूलतेसाठी भारताच्या संकोचाची प्रमुख कारणे:

- **नियामक जडत्व:** २००२ मध्ये बीटी कापूस लागवडीपासून भारताने व्यापारी शेतीसाठी कोणतेही नवीन जीएम धान्य पीक मंजूर केलेले नाही. विशेष स्तरावर मंजुरी मिळाल्यानंतरही जीएम मोहरी आणि बीटी वांगे यांना अनिश्चित काळासाठी धोरणात्मक विलंबाचा सामना करावा लागत आहे.
- **प्रतिबंधात्मक धोरण:** सीड प्राइस कंट्रोल ऑर्डर (2011) ने वैशिष्ट्य शुल्क कमी केले आणि रॉयल्टी कमी केली, ज्यामुळे भारतीय बाजारपेठ नवकल्पनांसाठी कमी आकर्षक बनली. अनिवार्य तंत्रज्ञान हस्तांतरण कलमे जागतिक बायोटेक गुंतवणूकीला आणखी प्रतिबंध करतात.
- **सार्वजनिक आणि कायदेशीर प्रतिबंध:** सततची सक्रियता, जनहित याचिका आणि आरोग्य आणि पर्यावरणीय जोखमींबद्दल चुकीची माहिती यामुळे भीतीचे वातावरण निर्माण झाले आहे. विज्ञानावर आधारित सार्वजनिक संवादाच्या अनुपस्थितीमुळे अविश्वास वाढला आहे.
- **खंडित प्रशासन:** GEAC, कृषी मंत्रालय आणि राज्य सरकारांसारख्या नियामक संस्थांमध्ये समन्वयाचा अभाव गोंधळ निर्माण करतो. स्पष्ट, एकीकृत नियामक चौकटीची अनुपस्थिती खासगी क्षेत्रातील गुंतवणूकीला निरुत्साहित करते.
- **अनाधिकृत लागवड:** अनेक राज्यांमध्ये जैविक सुरक्षा मंजूरीशिवाय बीटी कापसाची लागवड बेकायदेशीरपणे केली जाते. कमकुवत अंमलबजावणी आणि बियाणे शोधण्याच्या अनुपस्थितीमुळे नियामक विश्वासाहता आणि जैव सुरक्षा मानकांशी तडजोड होते.

जीएम पीकांना विरोध करण्यामागील प्रमुख चिंता:

- **आरोग्याचा धोका:** ठोस वैज्ञानिक पुरावा नसतानाही, अलर्जी आणि दीर्घकालीन आजारांशी संबंधित कथित दुवे.
- **पर्यावरणीय धोका:** दीर्घकालीन जीएम पिकाच्या वापरामुळे जैवविविधतेचे नुकसान आणि कीटकांचा प्रतिकार होण्याची शक्यता.
- **आर्थिक समस्या:** जीएम बियाण्यांच्या उच्च किंमतीमुळे ग्रामीण भागातील त्रास वाढू शकतो आणि शेतकरी कर्जबाजारीपणा वाढू शकतो.
- **कॉर्पोरेट नियंत्रण:** पेप्सिको बटाटा प्रकरणात पाहिल्याप्रमाणे एकाधिकारशाही पद्धती आणि आयपीआर संबंधित विवादांची भीती.

पुढील मार्ग: तंत्रज्ञान आधारित रोडमॅप:

- पारदर्शक, कालबद्ध आणि विज्ञानावर आधारित जीएम पीक मंजूरी प्रणाली विकसित करणे.
- एकात्मिक कीटक व्यवस्थापन (आयपीएम) आणि हवामान-लवचिक वाणांना प्रोत्साहन देणे.
- परदेशी बायोटेक कंपन्यांवरील अवलंबित्व कमी करण्यासाठी सार्वजनिक क्षेत्रातील संशोधन आणि विकासाला प्रोत्साहन देणे.
- प्रतिकार करण्यास विलंब करण्यासाठी बीटी नसलेल्या आश्रयस्थानांची देखभाल करणे.
- HT पिकांसाठी नियमन चौकट तयार करताना बेकायदेशीर बियाणे वापरावर देखरेख ठेवणे आणि त्यावर अंकुश ठेवणे.
- बायोटेकच्या जोखमीसाठी आर्थिक सुरक्षा आणि पीक विमा प्रदान करणे.
- चुकीची माहिती आणि नैतिक समस्यांकडे लक्ष वेधण्यासाठी जनजागृती मोहिमांद्वारे जनतेला गुंतवणे.

निष्कर्ष:

- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी '**जय अनुसंधान**' हे आवाहन केले आहे. अटल बिहारी वाजपेयी यांनी म्हटले होते की, **भारतात काय आहे, बीटी म्हणजे भारत.** जैव तंत्रज्ञानामध्ये केवळ वैज्ञानिक प्रगतीच नव्हे तर शेतकऱ्यांच्या जीवनात बदल घडवून आणणे, उत्पादन वाढविणे आणि पौष्टिक फ्युचर्स सुरक्षित करण्याचे वचन दिले आहे.
- लॅब आणि जमीन यांच्यातील अंतर कमी करून भारत जीएम पिकाच्या संकेतापासून बायोटेक नेतृत्वाकडे वळू शकतो, **जय किसान** आणि **जय अनुसंधान** अशी घोषणा देऊ शकत नाही, तर स्वावलंबी आणि जागतिक स्तरावर स्पर्धात्मक भारतासाठी पूरक मिशनही बनवू शकतो

PRAYAAS

प्रयास शॉर्ट्स-UPSC आणि MPSC:

1. शत्रू मालमत्ता कायदा, 1968

संदर्भ:

- मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयाने अलीकडेच एका अभिनेत्याने त्याच्या मालमत्तेला शत्रू मालमत्ता कायदा, 1968 अंतर्गत 'शत्रू मालमत्ता' म्हणून घोषित केलेल्या सरकारी अधिसूचनेविरोधात दाखल केलेला आक्षेप फेटाळला आहे.

शत्रू मालमत्ता कायदा, 1968 बदल

- या कायद्यात 'शत्रू' ची व्याख्या, विशेषतः **पाकिस्तान आणि चीनचा** संदर्भ देत, भारताविरुद्ध बाह्य आक्रमण करणारा कोणताही देश आणि त्याचे नागरिक अशी केली आहे.
- शत्रू मालमत्ता** म्हणजे, कोणत्याही वेळी, शत्रू, शत्रूचा विषय किंवा शत्रू कंपनीच्या मालकीची किंवा मालकीची किंवा व्यवस्थापित केलेली कोणतीही मालमत्ता होय.
- अशा मालमत्ता गृह मंत्रालयाच्या अंतर्गत, **भारताच्या शत्रू मालमत्तेच्या संरक्षकाकडे** निहित आहेत, जो त्यांचे व्यवस्थापन आणि जतन करण्यासाठी जबाबदार आहे.

2017 च्या दुरुस्तीने 'शत्रू' या शब्दाची व्याप्ती वाढवून त्यात खालील गोष्टींचा समावेश केला:

- कायदेशीर वारसदार** किंवा शत्रूचे उत्तराधिकारी, जरी ते भारतीय नागरिक असले किंवा शत्रू मानले जात नसलेल्या देशांचे नागरिक असले तरीही.
- ज्या व्यक्तींना एकेकाळी शत्रू म्हणून घोषित केले गेले होते परंतु नंतर त्यांनी त्यांचे राष्ट्रीयत्व बदलले आहे.

2. बॅटरी पारपत्र:

संदर्भ:

- बॅटरी पारपत्राच्या अंमलबजावणीसाठी राष्ट्रीय चौकट विकसित करण्यासाठी नीती आयोगाने मंत्रालयांशी चर्चा सुरू केली आहे.

बॅटरी पारपत्राविषयी:

- आधारप्रमाणेच बॅटरीसाठी एक **डिजिटल ओळख प्रणाली**.

- एक अद्वितीय आयडी नियुक्त करते, जो सामान्यतः क्यू. आर. कोडमध्ये अंतर्भूत असतो.
- मूळ, रासायनिक रचना, कामगिरी आणि खराब होण्याबद्दलची माहिती.
- पारदर्शक आणि गोलाकार बॅटरी पुरवठा साखळीला प्रोत्साहन देते.
- सुरक्षा, शोधण्यायोग्यता आणि गुणवत्तेचे पालन वाढवते.
- ई. यू. बॅटरी नियमन (2023) सारख्या जागतिक मानकांशी जुळवून ई. व्ही. निर्यातीला समर्थन देते.

3. केंद्रीय औषध मानक नियंत्रण संस्था

(CDSCO):

संदर्भ:

- CDSCO ने शिफारस केली आहे की प्रामुख्याने फॅटॅनिल, ट्रामाडोल आणि डायझेपाम सारख्या अंमली पदार्थांची 17 औषधे मानव आणि पाळीव प्राण्यांना हानी पोहोचवू नये म्हणून सिंकद्वारे सुरक्षितपणे विल्हेवाट लावली जावी.

CDSCO बदल:

- आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या** आरोग्य सेवा महासंचालनालयांतर्गत केंद्रीय औषध प्राधिकरण म्हणून काम करते.
- औषध आणि सौंदर्यप्रसाधन कायदा, 1940** अंतर्गत केंद्र सरकारला नियुक्त केलेली कार्ये पार पाडते.
- औषधांचे उत्पादन, विक्री आणि वितरण राज्यांकडून नियंत्रित केले जात असताना, केंद्रीय स्तरावर **नवीन औषधांच्या मंजूरीसाठी CDSCO जबाबदार आहे.**
- परवाना प्रक्रियेसह औषधांच्या आयातीचे नियमन करते.
- वैद्यकीय चाचण्यांवर देखरेख ठेवते.
- असुरक्षित मानल्या जाणाऱ्या औषधांवर आणि सौंदर्यप्रसाधनांवर बंदी घालू शकते.
- औषध सल्लागार समिती (डी. सी. सी.) आणि औषध तांत्रिक सल्लागार मंडळ (डी. टी. ए. बी.)**

सारख्या प्रमुख सल्लागार संस्थांच्या बैठकांचे आयोजन करते.

4. अतिरिक्त तरलता शोषण्यासाठी VRRR

लिलाव:

संदर्भ:

- भारतीय रिझर्व्ह बँक (आरबीआय) बँकिंग प्रणालीतून अतिरिक्त तरलता शोषून घेण्यासाठी ₹1 लाख कोटीचा 7 दिवसांचा चल दर उलट रेपो (व्हीआरआरआर) लिलाव आयोजित करेल.

व्हेरिअबल रेट रिव्हर्स रेपो (VRRR) विषयी मुख्य तथ्ये:

- व्ही. आर. आर. आर. हे तरलता समायोजन सुविधेअंतर्गत (एल. ए. एफ.) आरबीआयद्वारे वापरले जाणारे तरलता शोषण साधन आहे.
- यामुळे बँका लिलावाद्वारे निर्धारित केलेल्या परिवर्तनीय व्याज दराने आरबीआयकडे अतिरिक्त निधी ठेवू शकतात.
- 2020 मध्ये सादर करण्यात आले, अल्पकालीन तरलता व्यवस्थापनासाठी निश्चित दर रिव्हर्स रेपोची जागा घेतली.
- आरबीआयला अतिरिक्त तरलता शोषून घेण्यास आणि आर्थिक स्थिरता राखण्यास मदत होते.

4.1 तरलता समायोजन सुविधा (एल. ए. एफ.):

- 2000 मध्ये आरबीआयने चलनविषयक धोरण साधन म्हणून सादर केले.
- नरसिंहम समिती II आणि वित्त बाजारावरील कार्यकारी गट (1997) यांनी शिफारस केली.
- बँकिंग प्रणालीमध्ये अल्पकालीन तरलता व्यवस्थापित करण्यास मदत करते.
- दोन मुख्य साधनांचा समावेश आहे: रेपो (तरलता वाढवणे) आणि रिव्हर्स रेपो (तरलता शोषण).
- रेपो दर: सरकारी रोखे गहाण ठेवून बँका आरबीआयकडून कर्ज घेतात.
- रिव्हर्स रेपो दर: व्याज मिळवण्यासाठी बँका अतिरिक्त निधी आरबीआयकडे ठेवतात.
- लिलावाद्वारे गतिशील तरलता शोषणासाठी व्हेरिअबल रेट रिव्हर्स रेपो (व्ही. आर. आर. आर.) समाविष्ट आहे.

5. न्यागाई बेट:

संदर्भ:

- एका दशकापेक्षा कमी कालावधीत, तीव्र किनारपट्टीच्या धूपामुळे न्यागाई बेटाने आपले दोन तृतीयांश भूभाग गमावले आहे. त्याचे माप आता फक्त 200 मीटर बाय 100 मीटर राहिले आहे.

बद्दल:

- सिएरा लिओनच्या किनाऱ्यालगतचे एक छोटे बेट.
- टर्टल आयलँड्स द्वीपसमूहाचा एक भाग.
- सखल भाग आणि तीव्र सागरी प्रवाहांना बळी पडणाऱ्या किनारपट्टीवर वसलेले.
- नैसर्गिकरीत्या धूपाला बळी पडण्याची शक्यता आहे, ज्यामुळे आता जमिनीचे जलद नुकसान होत आहे.
- छोट्या बेटांच्या परिसंस्थांवर परिणाम करणारे हवामान-प्रेरित भौगोलिक बदलाचे एक उल्लेखनीय उदाहरण.

5.1 सिएरा लिओन:

- स्थान: पश्चिम आफ्रिका, अटलांटिक महासागराच्या बाजूने.
- सीमा: गिनी (उत्तर आणि पूर्व) आणि लायबेरिया (आग्नेय) सह जमिनीच्या सीमा सामायिक करतात.
- भौगोलिक वैशिष्ट्ये: सखल बेटे, खारफुटी आणि उष्णकटिबंधीय जंगले असलेला किनारपट्टीवरील देश.
- अधिकृत भाषा: इंग्रजी
- वसाहतीचा इतिहास: पूर्वीची ब्रिटिश वसाहत; 1961 मध्ये स्वातंत्र्य मिळाले.
- अर्थव्यवस्था: हिरे, बॉक्साइट आणि टायटॅनियमने समृद्ध; शेती आणि खाणकाम ही प्रमुख क्षेत्रे आहेत.

6. ब्ल्यूटूथ लो एनर्जी मेश नेटवर्किंग:

संदर्भ:

- बिट चॅट हे नवीन पीअर-टू-पीअर मेसेजिंग ऑप, केंद्रीय सर्व्हर किंवा मोबाइल नेटवर्कशिवाय काम करण्यासाठी ब्ल्यूटूथ लो एनर्जी मेश नेटवर्किंगचा वापर करते.

ब्ल्यूटूथ मेश नेटवर्किंग म्हणजे काय?

- एक नेटवर्क टोपोलॉजी ज्यामध्ये अनेक ब्ल्यूटूथ उपकरणे जवळच्या उपकरणांशी जोडून जाळी तयार करतात.
- मल्टी-हॉप नेटवर्क म्हणून देखील ओळखले जाते, ज्यामुळे डेटा अनेक मध्यवर्ती नोड्समधून जाऊ शकतो.
- उपकरणांमध्ये अनेक ते अनेक संवादास समर्थन देते.
- जाळीतील प्रत्येक उपकरण एकदा नेटवर्कमध्ये सामील झाल्यावर नोड बनते.
- संदेश प्रसारित केले जातात आणि इच्छित प्राप्तकर्त्यापर्यंत पोहोचण्यापर्यंत नोड्सद्वारे रिले केले जातात.
- एक किंवा अधिक उपकरणे अयशस्वी झाली तरीही नेटवर्क कार्यरत राहते.
- ब्ल्यूटूथ लो एनर्जी (बी. एल. ई.) चा वापर करते, ज्यामुळे कमी वीज वापर सुनिश्चित होतो.

7. ऍक्सलरेटर मास स्पेक्ट्रोमेट्री (ए. एम. एस.)

डेटिंग:

संदर्भ:

- तामिळनाडू राज्य पुरातत्व विभागाने (TNSDA) ए. एम. एस. डेटिंगसाठी अमेरिकेतील बीटा विश्लेषण प्रयोगशाळेत कोळशाचे 23 नमुने पाठवले आहेत.

एक्सलरेटर मास स्पेक्ट्रोमेट्री (ए. एम. एस.) डेटिंग म्हणजे काय?

- नमुन्यांमधील कार्बन-14 (C-14) समस्थानिक पातळी मोजण्यासाठी एक अचूक तंत्र.
- अत्यंत उच्च गतिज उर्जेमध्ये आयनांना गती देणे समाविष्ट करते.
- अणुभारावर आधारित अणू ओळखण्यासाठी सामूहिक विश्लेषण केले जाते.
- प्रामुख्याने पुरातत्व आणि भूगर्भीय नमुन्यांमधील C-14 सामग्री निर्धारित करण्यासाठी वापरले जाते.
- उच्च अचूकतेसह विशिष्ट समस्थानिक शोधण्यात आणि मोजण्यात मदत करते.
- यात दोन मुख्य पायऱ्या समाविष्ट आहेत: आयन एक्सलरेटर आणि वस्तुमान स्पेक्ट्रोमेट्रिकचा शोध.

8. प्रसारण पायाभूत सुविधा आणि जाळे विकास (BIND) योजना:

संदर्भ:

- केंद्र सरकार उज्जैनमध्ये BIND योजनेअंतर्गत आकाशवाणी केंद्र स्थापन करणार आहे.

BIND योजना म्हणजे काय?

- ही एक केंद्रीय क्षेत्राची योजना आहे.
- प्रसार भारतीला (आकाशवाणी आणि दूरदर्शन) आर्थिक सहाय्य प्रदान करते.
- प्रसारण पायाभूत सुविधांचा विस्तार, सुधारणा आणि आधुनिकीकरण समाविष्ट करते.
- आकाशवाणी आणि दूरदर्शनशी संबंधित सामग्री विकास आणि नागरी कामांना समर्थन देते.
- LWE (डाव्या विचारसरणीची उग्रवाद), सीमा आणि धोरणात्मक क्षेत्रांमध्ये सुधारणा सक्षम करते.
- देशांतर्गत आणि आंतरराष्ट्रीय प्रेक्षकांसाठी उच्च दर्जाची सामग्री तयार करण्यावर लक्ष केंद्रित करते.
- अधिक वाहिन्या आणि वैविध्यपूर्ण सामग्रीला परवानगी देण्यासाठी DTH व्यासपीठाची क्षमता वाढवण्याचे उद्दिष्ट आहे.

8.1 प्रसार भारती:

- भारतातील सार्वजनिक सेवा प्रसारक.
- प्रसार भारती कायदा, 1990 अंतर्गत स्थापन.

- स्वायत्त वैधानिक संस्था म्हणून कार्य करते.
- आकाशवाणी (ए. आय. आर.) आणि दूरदर्शन (डी. डी.) यांचा समावेश आहे.
- माहिती आणि प्रसारण मंत्रालयाच्या अंतर्गत कार्य करते.
- निःपक्षपाती, वैविध्यपूर्ण आणि सर्वसमावेशक प्रसारण सुनिश्चित करण्यासाठी अनिवार्य आहे.
- सरकारी अनुदान, जाहिराती आणि अंतर्गत महसुलाच्या माध्यमातून निधी दिला जातो.
- सार्वजनिक जागरूकता, शिक्षण आणि राष्ट्रीय एकात्मतेमध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावते.

9. निस्तारः

संदर्भः

- हिंदुस्थान शिपयार्ड लिमिटेडने नुकतेच विशाखापट्टणम येथे भारतीय नौदलाला स्वदेशी बनावटीचे आणि भारतातील पहिले डायव्हिंग सपोर्ट व्हेसल 'निस्तार' दिले.

निस्तारबद्दलः

- प्रथम स्वदेशी बनावटीचे आणि बांधलेले डायव्हिंग सपोर्ट जहाज.
- हिंदुस्तान शिपयार्ड लिमिटेडने बांधले. '
- निस्तार' हे नाव संस्कृतमधून आले आहे, ज्याचा अर्थ मुक्ती, बचाव किंवा मोक्ष असा आहे.
- भारतीय नौवहन नोंदणीच्या (आय. आर. एस.) वर्गीकरण नियमानुसार बांधले गेले आहे.
- त्यात सुमारे 75 टक्के स्वदेशी सामग्री आहे.
- आत्मनिर्भर भारत आणि मेक इन इंडिया उपक्रमांशी सुसंगत आहे.

10. तालाश (TALASH) उपक्रमः

संदर्भः

- अलीकडेच, आदिवासी व्यवहार मंत्रालयाच्या अंतर्गत स्वायत्त संस्था असलेल्या नॅशनल एज्युकेशन सोसायटी फॉर ट्राइबल स्टुडंट्सने (NESTS) 'तालाश' उपक्रम सुरू केला.

तालाशविषयीः

- NESTS ने युनिसेफ इंडियाच्या सहकार्याने सुरुवात केली.
- एकलव्य आदर्श निवासी शाळांमधील (ई. एम. आर. एस.) विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाला चालना देण्याचे उद्दिष्ट.
- 'तालाश' म्हणजे आदिवासी योग्यता, जीवन कौशल्य आणि आत्मसन्मान केंद्र.
- आदिवासी विद्यार्थ्यांमध्ये आत्म-जागरूकता, जीवन कौशल्य आणि कारकीर्द स्पष्टतेवर लक्ष केंद्रित करणे.
- 28 राज्ये आणि 8 केंद्रशासित प्रदेशांमधील 13 लाखांहून अधिक ई. एम. आर. एस. विद्यार्थ्यांना लक्ष्य करणे.
- मानसिक चाचण्या, कारकीर्द मार्गदर्शन आणि जीवन कौशल्य प्रशिक्षण प्रदान करणारा डिजिटल मंच.
- सर्वसमावेशक आणि न्याय्य शिक्षणासाठी NEP 2020 च्या दृष्टीकोनाशी सुसंगत.

10.1 एकलव्य आदर्श निवासी शाळा (ERMS):

- आदिवासी व्यवहार मंत्रालयाच्या अंतर्गत एक उपक्रम.
- अनुसूचित जमातीच्या (एस. टी.) विद्यार्थ्यांना दर्जेदार शिक्षण देण्यासाठी १९९७-९८' मध्ये सुरुवात.
- सहावी ते बारावीपर्यंतच्या पूर्ण निवासी शाळा.
- आदिवासीबहुल भागात शैक्षणिक आणि सर्वांगीण विकासाला चालना देण्याचे उद्दिष्ट.
- किमान 50 टक्के अनुसूचित जमातीची लोकसंख्या आणि 20,000 आदिवासी व्यक्ती असलेल्या गटांमध्ये स्थापना.
- आदिवासी विद्यार्थ्यांसाठी राष्ट्रीय शिक्षण संस्थेद्वारे (NESTS) चालवली जाते.
- एसटी. ई. एम. शिक्षण, क्रीडा, कौशल्य विकास आणि अभ्यासक्रमबाह्य उपक्रमांवर लक्ष केंद्रित केले जाते.
- मोफत निवास, गणवेश, पाठ्यपुस्तके आणि प्रशिक्षण सहाय्य प्रदान केले जाते.

11. अंमलबजावणी प्रकरण माहिती अहवाल (ECIR):

संदर्भः

- अंमलबजावणी संचालनालयाने (ईडी) अलीकडेच बेकायदेशीर सट्टेबाजी ऑप्सचा प्रचार केल्याच्या आरोपाखाली अभिनेते आणि प्रभावकांसह 29 व्यक्तींविरुद्धात ईसीआयआर नोंदवला आहे.

अंमलबजावणी प्रकरण माहिती अहवालाबद्दल (ECIR):

- ECIR ही अंमलबजावणी संचालनालयाने (ई. डी.) नोंदवलेली औपचारिक तक्रार नोंद आहे.
- जेव्हा ई. डी. ला मनी लॉड्रिंगच्या गुन्ह्यांशी संबंधित माहिती मिळते तेव्हा दाखल केली जाते.
- मालमत्ता जप्ती आणि अटक यासारखी ई. डी. ची कार्यवाही सुरू करते.
- मनी लॉड्रिंग प्रतिबंधक कायदा (पी. एम. एल. ए.), 2002 किंवा त्याच्या नियमांमध्ये त्याचा उल्लेख नाही.
- एफ. आय. आर. च्या उलट, बिगर-वैधानिक दस्तऐवज मानले जाते.
- ई. डी. PMLA अंतर्गत कारवाई करण्यापूर्वी अंतर्गत प्रक्रियात्मक दस्तऐवज म्हणून ECIR ची नोंदणी करते.
- एफ. आय. आर. च्या उलट, आरोपींसह सामायिक करण्याची आवश्यकता नाही.
- सर्वोच्च न्यायालयाने निर्णय दिला आहे की ECIR हे एफ. आय. आर. च्या समतुल्य नाही.
- ECIR रद्द करण्यासाठी कोणतीही कायदेशीर तरतूद नाही, कारण त्याला कोणताही वैधानिक आधार नाही.
- प्रामुख्याने प्रकरण ओळखणे आणि विभागीय सोयीसाठी वापरले जाते.

11.1 अंमलबजावणी संचालनालय (ईडी):

- वित्त मंत्रालयाच्या महसूल विभागाच्या अखत्यारीत कायदा अंमलबजावणी करणारी संस्था.
- आर्थिक गुन्ह्यांचा तपास करण्यासाठी 1956 मध्ये स्थापन करण्यात आली.
- दोन प्रमुख कायद्यांची अंमलबजावणी करणे अनिवार्य:
 - मनी लॉड्रिंग प्रतिबंधक कायदा (PMLA), 2002.
 - परकीय चलन व्यवस्थापन कायदा (FEMA), 1999

- तपास, मालमत्ता जप्ती, अटक आणि मनी लॉड्रिंग प्रकरणांमध्ये खटला चालवण्याचे अधिकार.
- PMLA अंतर्गत शोध आणि जप्तीची कारवाई देखील करू शकते.
- मुख्यालय: नवी दिल्ली
- केंद्रीय दक्षता आयोग कायदा, 2003 अंतर्गत नियुक्त केलेल्या संचालकाचे प्रमुख.

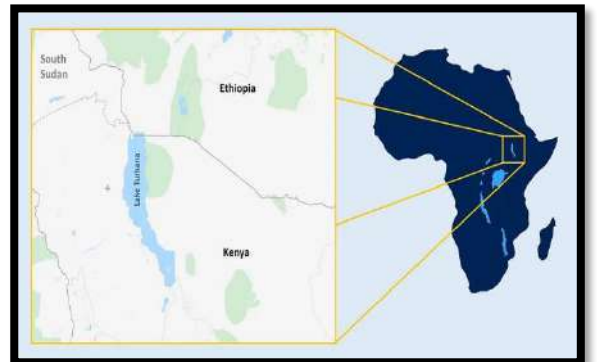
12. तुर्काना तलाव:

संदर्भ:

- अलीकडेच, शास्त्रज्ञांनी तुर्काना तलावाच्या खोऱ्यात सापडलेल्या नामशेष झालेल्या सस्तन प्राण्यांच्या जीवाश्मांमधून 18-20-दशलक्ष वर्षे जुनी मुलामा चढवलेली प्रथिने काढली.

तुर्काना तलावाविषयी:

- उत्तर केनियामध्ये स्थित आहे, ज्याचे उत्तरेकडील टोक इथिओपियापर्यंत पसरलेले आहे.
- ईस्टर्न रिफ्ट व्हॅलीमध्ये आहे.
- तीन नद्यांचा पाणीपुरवठा: ओमो (बारमाही, प्रवाहाचे ~90% योगदान देते), तुर्कवेल आणि केरिओ.
- आफ्रिकेतील 4 था सर्वात मोठा तलाव आणि जगातील सर्वात मोठा कायमस्वरूपी वाळवंटातील तलाव.
- युनेस्कोचे जागतिक वारसा स्थळ म्हणून नियुक्त केले.
- त्याच्या जैवविविधतेसाठी आणि पुरातत्त्वीय महत्त्वासाठी ओळखले जाते.
- उष्ण, शुष्क आणि दुर्गम प्रदेशात वसलेले आहे.
- बहुतेक पशुपालन, मासेमारी आणि निर्वाह शेतीमध्ये गुंतलेल्या ~ 10 लाख लोकांना आधार देते.

13. स्वायत्त जिल्हा परिषदा:

संदर्भ:

- मिझोरममधील चकमा स्वायत्त जिल्हा परिषदेत राज्यघटनेच्या सहाव्या अनुसूचीच्या तरतुदीनुसार राज्यपाल राजवट लागू करण्यात आली आहे.

स्वायत्त जिल्हा परिषदा (ए. डी. सी.) म्हणजे काय?

- राज्यघटनेच्या सहाव्या अनुसूची अंतर्गत स्थापन करण्यात आलेल्या प्रशासकीय संस्था.
- आसाम, मेघालय, त्रिपुरा आणि मिझोराममधील आदिवासी भागांमध्ये काम करतात.
- आदिवासी समुदायांना स्वशासन प्रदान करण्याचे उद्दिष्ट.
- आदिवासी अस्मिता, चालीरीती जतन करणे आणि स्थानिक विकासाचा चालना देणे.
- जमीन, जंगले, रीतिरिवाज आणि स्थानिक प्रशासनावरील कायदे करण्यास सक्षम करणे.
- पारंपरिक कायद्यांचा वापर करून विवादांवर निर्णय घेण्याचे न्यायिक अधिकार असणे.
- ग्राम आणि जिल्हा परिषद न्यायालयांच्या स्थापनेला समर्थन देणे.
- सामान्यतः राज्यपालांनी नामनिर्देशित केलेल्या जास्तीत जास्त 4 सदस्यांसह 30 सदस्यांचा समावेश असतो.

14. स्वदेशी MALE ड्रोन:

संदर्भ:

- मेक इन इंडिया उपक्रमांतर्गत भारत किमान 60 टक्के स्वदेशी सामग्री असलेले 87 स्वदेशी विकसित MALE (मध्यम उंचीवरील दीर्घ सहनशक्ती) ड्रोन खरेदी करणार आहे.

बहुल:

- इस्त्रायलकडून पूर्वीच्या आयातीऐवजी प्रथमच खासगी भारतीय कंपन्यांना MALE ड्रोनचा पुरवठा करण्याची जबाबदारी सोपवण्यात आली आहे.
- 35,000 फुटांपर्यंतच्या उंचीवर 30 तासांपेक्षा जास्त सहनशक्ती प्रदान करणे.
- ISR च्या भूमिकांसाठी-गुप्तचर, पाळत ठेवणे.
- समुद्र आणि जमिनीच्या सीमेवरील सुरक्षा वाढवणे.

- आत्मनिर्भर भारत आणि संरक्षण स्वदेशीकरणाच्या उद्दिष्टांशी जुळवून घेणे.
- इतर स्वदेशी ड्रोन: लक्ष्य, निशांत, रुस्तम-1, तपस/रुस्तम-2, आर्चर.

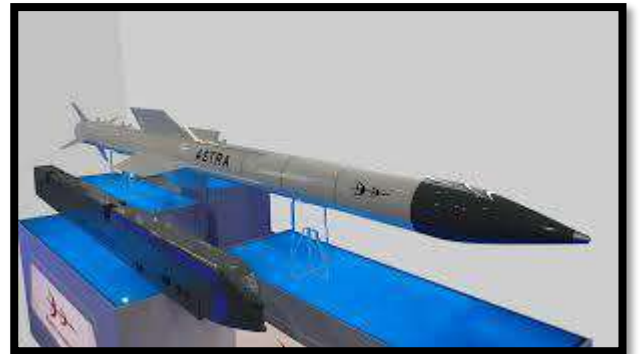
15. अस्त्र क्षेपणास्त्र

संदर्भ:

- अलीकडेच, DRDO आणि भारतीय हवाई दलाने (आय. ए. एफ.) अस्त्र क्षेपणास्त्राची उड्डाण चाचणी यशस्वीपणे पार पाडली.

अस्त्र क्षेपणास्त्राविषयी:

- हे स्वदेशी बनावटीचे ब्रियॉन्ड व्हिज्युअल रेंज एअर टू एअर मिसाइल (BVRAAM) आहे.
- एच. ए. एल. सह 50 हून अधिक सार्वजनिक आणि खाजगी उद्योगांच्या योगदानाने DRDO ने विकसित केले आहे.
- सुखोई-30 MK-1 लढाऊ विमानासह एकत्रित केले आहे.
- DRDO ने विकसित केलेल्या स्वदेशी रेडिओ फ्रिक्वेन्सी (आर. एफ.) सीकरसह सुसज्ज आहे.

16. भारतातील मराठा लष्करी भूप्रदेश:

संदर्भ:

- अलीकडेच, 'भारतातील मराठा लष्करी भूप्रदेश' युनेस्कोच्या जागतिक वारसा यादीत समाविष्ट करण्यात आले असून ते भारताचे 44 वे जागतिक वारसा स्थळ बनले आहे.

बद्दल:

- सुमारे इ. स. 17 व्या ते 19 व्या शतकातील 12 किल्ल्यांचा समावेश आहे.
- मराठा साम्राज्याची लष्करी रणनीती आणि स्थापत्यशास्त्रीय उत्कृष्टता दर्शवते.
- संपूर्ण महाराष्ट्र आणि तामिळनाडूमध्ये पसरले.
- महाराष्ट्रात: साल्हेर, शिवनेरी, लोहगड, खंडेरी, रायगड, राजगड, प्रतापगड, सुवर्णदुर्ग, पन्हाला, विजयदुर्ग, सिंधुदुर्ग
- तामिळनाडूमध्ये: जिंजी किल्ला
- भारतीय पुरातत्व सर्वेक्षणाद्वारे (ए. एस. आय.) संरक्षित: शिवनेरी, लोहगड, रायगड, सुवर्णदुर्ग, पन्हाला, विजयदुर्ग, सिंधुदुर्ग, जिंजी किल्ला.
- महाराष्ट्र सरकारच्या पुरातत्व आणि संग्रहालय संचालनालयाद्वारे संरक्षित: साल्हेर, राजगड, खंडेरी, प्रतापगड.

16.1 युनेस्को जागतिक वारसा स्थळे (WHS) काय आहेत?

- युनेस्को (संयुक्त राष्ट्र शैक्षणिक, वैज्ञानिक आणि सांस्कृतिक संघटना) ने नियुक्त केलेली.
- मानवतेसाठी सांस्कृतिक, नैसर्गिक किंवा संमिश्र (दोन्ही) महत्त्व असलेल्या स्थळांना मान्यता देते.
- 1972 च्या युनेस्को जागतिक वारसा परिषदेद्वारे शासित.
- भारताने 1977 मध्ये या अधिवेशनाला मान्यता दिली.
- पात्रतेसाठी एखादे ठिकाण उत्कृष्ट सार्वत्रिक मूल्याचे (ओ. यू. व्ही.) असणे आवश्यक आहे.
- नामांकित स्थळांना युनेस्कоне ठरवलेल्या दहा निवड निकषांपैकी किमान एक निकष पूर्ण करणे आवश्यक आहे.

- एकदा मान्यता मिळाली की, डब्ल्यू. एच. एस. चे निरीक्षण केले जाते आणि जागतिक वारसा समितीकडून नियमितपणे पुनरावलोकन केले जाते.
- 1983 मध्ये पहिल्या भारतीय स्थळांचे निरीक्षण केले गेले: अजिंठा लेणी, एलोरा लेणी, आग्रा किल्ला आणि ताजमहाल.

17. आंतरराष्ट्रीय गुन्हेगारी न्यायालय (ICC):

संदर्भ:

- आंतरराष्ट्रीय गुन्हेगारी न्यायालयाने (आय. सी. सी.) अफगाणिस्तानमधील पद्धतशीर लिंग आणि राजकीय छळाचा हवाला देत मानवतेविरुद्धच्या गुन्ह्यांसाठी रोम कायद्याच्या कलम 7 (1) (h) अंतर्गत तालिबान नेत्यांविरुद्ध अटक वॉरंट जारी केले आहे.

बद्दल:

- गंभीर आंतरराष्ट्रीय गुन्ह्यांसाठी व्यक्तींवर खटला चालवणारे आय. सी. सी. हे जगातील पहिले कायमस्वरूपी आंतरराष्ट्रीय फौजदारी न्यायालय आहे.
- 17 जुलै 1998 रोजी स्वीकारलेल्या आणि 1 जुलै 2002 पासून लागू असलेल्या रोम कायद्यांतर्गत स्थापन केलेले आय. सी. सी. हे नेदरलँड्समधील हेग येथे मुख्यालय आहे.
- नरसंहार, मानवतेविरुद्धचे गुन्हे, युद्ध गुन्हे आणि आक्रमणाच्या गुन्ह्यांवरील अधिकारक्षेत्र आहे.
- जेव्हा राष्ट्रीय अधिकारक्षेत्र खटला चालवण्यास इच्छुक नसतात किंवा असमर्थ असतात तेव्हाच गुन्ह्यांचा प्रयत्न करतात.
- संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषदेने संदर्भित केल्यास सदस्य देश किंवा सदस्य नसलेल्या देशांमध्ये अधिकारक्षेत्र लागू होते.
- रोम कायद्याला 125 देशांनी मान्यता दिली आहे; भारत, अमेरिका, चीन, इस्रायल हे सदस्य नाहीत. आय. सी. सी. कडे स्वतःचे पोलिस नाहीत; अंमलबजावणीसाठी सदस्य देशांच्या ऐच्छिक सहकार्यावर अवलंबून असतात.

ICC vs ICJ – UPSC Prelim	
International Criminal Court (ICC)	International Court of Justice (ICJ)
Established by Rome Statute (1998)	UN Charter (1945) Civil Court (Settles disputes between states)
Crimes: Genocide, War Crimes, Crimes Against Humanity, Aggression	Legal disputes between States Advisory opinions
The Hague, Netherlands Individuals only	The Hague, Netherlands States only
Independent of UN; reports to UNGA	Principal judicial organ of the UN
Binding on individuals (e.g. political/military leaders)	Binding on consenting states
~ 124 countries (India not a member)	All UN member states are automatically parties to ICJ
Depends on member states' cooperation	No direct enforcement power

18. आंतरराष्ट्रीय वित्तीय सेवा केंद्र प्राधिकरण

(IFSCA):

संदर्भ:

- तैवानमधील सर्वात मोठ्या खाजगी मालकीच्या CTBC बँकेने जी. आय. एफ. टी. शहरात आय. एफ. एस. सी. बँकिंग युनिट (आय. बी. यू.) स्थापन करण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय वित्तीय सेवा केंद्र प्राधिकरणाकडे (आय. एफ. एस. सी. ए.) अर्ज केला आहे.

बद्दल:

- IFSCA कायदा, 2019 अंतर्गत स्थापित एक वैधानिक प्राधिकरण.
- भारताच्या आंतरराष्ट्रीय वित्तीय सेवा केंद्रांमध्ये (आय. एफ. एस. सी.) वित्तीय सेवा, उत्पादने आणि संस्थांसाठी एक एकीकृत नियामक म्हणून काम करते.
- भारताच्या आर्थिक गरजा आणि प्रादेशिक आर्थिक एकात्मतेशी सुसंगत जागतिक वित्तीय केंद्र विकसित करण्याचे उद्दिष्ट आहे.
- IFSCA च्या आधी, नियमन आरबीआय, SEBI, IRDAI, आणि PFRDA सारख्या देशांतर्गत नियामकांद्वारे हाताळले जात असे.
- GIFT सिटी, गांधीनगर, गुजरात येथे मुख्यालय असलेले-सध्या भारतातील एकमेव कार्यरत IFSC आहे.

सदस्यत्व:

- केंद्र सरकारने नियुक्त केलेल्या 9 सदस्यांचा समावेश.
- अध्यक्ष.

- RBI, SEBI, IRDAI, PFRDA मधील प्रत्येकी 1 सदस्य.
- वित्त मंत्रालयातील 2 सदस्य.
- निवड समितीच्या शिफारशीनुसार नियुक्त केलेले 2 सदस्य.
- कार्यकाळ: सर्व सदस्य तीन वर्षासाठी पद धारण करतात, जे पुनर्नियुक्तीसाठी पात्र असतात.

19. काळवीट (Blackbuck)

संदर्भ:

- पंजाबच्या अबोहर वन्यजीव अभयारण्यात काळवीटाच्या संख्येत तीव्र घट झाल्याची माहिती वन्यजीव अधिकाऱ्यांनी दिली आहे.

बद्दल:

- भारत आणि नेपाळमधील स्थानिक काळवीटांची एक प्रजाती.
- वैज्ञानिक नाव: अँटीलोप सर्विकाप्र.
- राजस्थान, गुजरात, मध्य प्रदेश, तामिळनाडू, ओडिशा आणि द्वीपकल्पीय भारतातील इतर प्रदेशांमध्ये आढळतो.
- पंजाब, हरियाणा आणि आंध्र प्रदेशचा राज्य प्राणी म्हणून घोषित.
- खुल्या गवताळ प्रदेशांमध्ये, कोरड्या झुडुपांमध्ये आणि विरळ जंगलांमध्ये राहतो.
- IUCN लाल यादी: किमान चिंता.
- वन्यजीव संरक्षण कायदा, 1972: अनुसूची I.
- CITES: परिशिष्ट 3.

	
Antelope	Deer
• Belong to the Bovidae family • Have permanent, unbranched horns • Typically hoits in grasslands and open plains • Most antelope are found in Africa and Asia • Generally more agile and faster (Ake all bovids) (like all bovids) • Key Indian species: Blackbuck, Nilgai, Four-horned Antelope	• Belong to Cervidae family • Have branched antlers, that shed and regrown annually • Prefer forests, wetlands, and dense vegetation • Widely distributed across Asia, Europe, and Americas • Generally more adapted to forest environment • Sambar, Chital (Spotted Deer), Barasingha (Swamp Deer), Kashmir Stag (Hangul)

प्रयास शॉर्ट्स-MPSC लक्षवेध

1. आंतरराष्ट्रीय बातम्या:

1.1 न्यू कॅलेडोनिया:

- न्यू कॅलेडोनिया फ्रेंच प्रजासत्ताकाच्या आत नवीन राज्य बनेल.
- फ्रान्स आणि न्यू कॅलेडोनिया यांनी 12 जुलै 2025 रोजी बौगीव्हल येथे ऐतिहासिक करार केला.
- फ्रेंच प्रजासत्ताकाच्या आत या प्रदेशाला घटनात्मकदृष्ट्या "न्यू कॅलेडोनियाचे राज्य" म्हणून मान्यता दिली जाईल, ज्यामुळे त्याला दुहेरी राष्ट्रीयत्व, कॅलेडोनियन आणि फ्रेंच दिले जाईल, तर फ्रान्सचा भाग राहील.
- न्यू कॅलेडोनियाला फ्रान्सच्या संविधानानुसार विशेष दर्जा मिळेल, ज्यात त्याचा स्वतःचा "मूलभूत कायदा" (मूलभूत संस्थात्मक सनद) समाविष्ट आहे.
- भविष्यातील स्थानिक मान्यतेनंतर ते मुत्सद्देगिरी, न्याय, सुरक्षा आणि कदाचित चलन आणि संरक्षण अधिकार व्यवस्थापित करेल.

1.2 आफ्रिका खंडातील तीन स्थळे धोक्यात असलेल्या जागतिक वारशाच्या यादीतून वगळण्यात आली आहेत:

- जागतिक वारसा समितीने, धोके कमी करण्यासाठी आणि त्यांची सांस्कृतिक आणि पर्यावरणीय अखंडता पुनर्संचयित करण्यासाठी यशस्वी प्रयत्नांना मान्यता देत, मादागास्कर, इजिप्त आणि लिबियामधील तीन आफ्रिकन वारसा स्थळांना युनेस्कोच्या धोक्यात असलेल्या स्थळांच्या यादीतून काढून टाकले आहे.

तीन ठिकाणे:

- गदामेसचे जुने शहर (लिबिया).
- अट्सिनाना चे वर्षावन (मादागास्कर).
- अबू मेना (इजिप्त).

1.3 पंतप्रधानांना नामिबियाचा सर्वोच्च नागरी पुरस्कार मिळाला, जो 2014 पासूनचा त्यांचा 27 वा जागतिक सन्मान आहे.

- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांना बुधवारी (9 जुलै 2025) नामिबियाचा सर्वोच्च नागरी पुरस्कार 'ऑर्डर ऑफ द

मोस्ट एन्शियंट वेल्विट्सिया मिराबिलिस' प्रदान करण्यात आला.

- पंतप्रधान मोदी यांना मिळालेला हा 27 वा आणि त्यांच्या चालू दौऱ्यादरम्यान मिळालेला चौथा पुरस्कार आहे.
- हा सन्मान मिळवणारे पंतप्रधान मोदी हे पहिले भारतीय नेते आहेत.

1.4 अमेरिका पक्ष:

- 5 जुलै 2025 रोजी, एलोन मस्कने एक्स वर औपचारिकपणे घोषित केले की पूर्वीच्या मतदानानंतर अमेरिका पक्षाची स्थापना झाली आहे, ज्यात अंदाजे 12 लाख प्रतिसादकत्वपैकी 65 टक्के लोकांनी नवीन राजकीय पक्षाला पाठिंबा दर्शविला.
- मस्क यांनी अध्यक्ष ट्रम्प यांच्या नुकत्याच स्वाक्षरी केलेल्या 'बिग, ब्युटीफुल बिल' ला प्रत्युत्तर म्हणून पक्ष सुरू केला, ज्यावर त्यांनी मोठ्या प्रमाणात तूट वाढवल्याबद्दल आणि अर्थव्यवस्थेला धोक्यात घातल्याबद्दल टीका केली.
- वॉशिंग्टनमध्ये निर्णायक मते झुकवण्यासाठी सिनेटच्या 2-3 जागा आणि हाऊस डिस्ट्रिक्ट जिंकण्यावर लक्ष केंद्रित केले.

2. राष्ट्रीय बातम्या:

2.1 राष्ट्रपती मुर्मू यांनी राज्यसभेवर चार सदस्यांची नियुक्ती केली:

- राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू यांनी रविवारी (13 जुलै 2025) माजी परराष्ट्र सचिव हर्षवर्धन श्रिंगला, मुंबई दहशतवादी हल्ल्यातील विशेष सरकारी वकील उज्ज्वल निकम, केरळचे भाजप नेते सी. सदानंदन मास्टर आणि दिल्लीतील इतिहासकार मीनाक्षी जैन यांची राज्यसभेवर नियुक्ती केली.
- भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 80 च्या कलम (1) च्या उपकलम (अ) अंतर्गत नामनिर्देशन करण्यात आले होते, जे राष्ट्रपतींना कला, साहित्य, विज्ञान आणि समाजसेवा या क्षेत्रात महत्त्वपूर्ण योगदान देणाऱ्या व्यक्तींची नामनिर्देशन करण्याचा अधिकार देते.

3. राज्यस्तरीय बातम्या

3.1 हरियाणा, लडाख आणि गोव्यासाठी नवीन

राज्यपाल:

- राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू यांनी आज (14 जुलै 2025) हरियाणा आणि गोव्यात नवीन राज्यपाल आणि लडाखमध्ये नवीन नायब राज्यपालांची नियुक्ती केली.
- तो बंडारू दत्तात्रेयाची जागा घेईल, ज्याने जुलै 2021 पासून या भूमिकेत काम केले.

हरियाणा-नवीन राज्यपाल: प्रा. अशीम कुमार घोष

- प्रा. घोष हे पश्चिम बंगालमधील (पश्चिम बंगाल) एक शैक्षणिक आणि राजकीय विचारवंत आहेत आणि त्यांनी उच्च शिक्षणात वरिष्ठ भूमिका पार पाडल्या आहेत.
- ते, जुलै 2021 पासून या भूमिकेत काम करणाऱ्या बंडारू दत्तात्रेयाची जागा घेतील.

गोवा-नवीन राज्यपाल: पुष्पती अशोक गजपती राजू

- पी. एस. श्रीधरन पिल्लई यांची जागा घेतील.
- ते एक अनुभवी राजकारणी आणि आंध्र प्रदेशातील (एपी) नागरी विमान वाहतूक मंत्रालयाचे (MOCA) माजी केंद्रीय मंत्री (2014-2018) आहेत.

लडाख-नवीन नायब राज्यपाल/ उपराज्यपाल (LG):

कवींदर गुप्ता:

- जम्मू आणि काश्मीर (जम्मू आणि काश्मीर) मधील भारतीय जनता पक्षाचे (भाजपा) ज्येष्ठ नेते कवींदर गुप्ता यांची लडाख केंद्रशासित प्रदेशाचे नवीन उपराज्यपाल म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे.
- गुप्ता यांनी यापूर्वी जम्मू आणि काश्मीरचे उपमुख्यमंत्री (डीसीएम) आणि जम्मू आणि काश्मीर विधानसभेचे अध्यक्ष म्हणून काम केले आहे.
- गुप्ता यांनी भारतीय लष्कराचे अनुभवी आणि राष्ट्रीय सुरक्षा रक्षक (एनएसजी) च्या अपहरणविरोधी दलाचे माजी कमांडर बी. डी. मिश्रा (निवृत्त) यांची जागा घेतली.
- बी. डी. मिश्रा यांची फेब्रुवारी 2023 मध्ये लडाखचे दुसरे उपराज्यपाल म्हणून नियुक्ती करण्यात आली.

3.2 ऑपरेशन कलानेमी:

- उत्तराखंडचे मुख्यमंत्री पुष्कर सिंग धामी यांनी गुरुवारी राज्य पोलिसांना ऑपरेशन कलानेमी सुरू करण्याचे निर्देश दिले, ज्यात संतांची वेशभूषा करणाऱ्या व्यक्तींना लक्ष्य केले जावे आणि जनतेची फसवणूक रोखली जावी, ज्यामुळे सनातन धर्माची प्रतिमा खराब होणार नाही.
- भगवान हनुमानाला फसवण्यासाठी ऋषी म्हणून स्वतःची वेशभूषा करणाऱ्या 'कलानेमी' या पौराणिक राक्षसाचे नाव देण्यात आले.
- ही मोहीम वैयक्तिक फायद्यासाठी धर्माचा गैरवापर करणाऱ्या आधुनिक काळातील ढोंगी व्यक्तींचे प्रतीक दर्शवते.

3.3 गज मित्र योजना:

- आसामचे मुख्यमंत्री हिमंता विश्व शर्मा यांच्या अध्यक्षतेखालील आसाम मंत्रिमंडळाने मानव- हत्तींच्या संघर्षाचे निराकरण करणे, आरोग्यविषयक नियम सुधारणे आणि विद्यार्थी आणि पारंपरिक कामगारांसाठी कल्याणकारी योजना वाढविण्याच्या उद्देशाने अनेक निर्णयांना मंजूरी दिली आहे.

4. महाराष्ट्र:

4.1 मुंबईतील कार्नाक पुलाचे ऑपरेशन सिंदूर नंतर सिंदूर असे नामकरण:

- पूर्वी कार्नाक पूल म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या सिंधूर पुलाचे उद्घाटन महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांनी 10 जुलै 2025 रोजी मुंबईत केले.
- 1839 ते 1841 या काळात मुंबईचे ब्रिटीश गव्हर्नर जेम्स रिवेट-कार्नाक यांच्याशी संबंधित वसाहतवादी वारसा नष्ट करणे हा देखील या पुनर्नामनाचा उद्देश आहे.

4.2 मराठा लष्करी भूभाग *:

- मराठा लष्करी भूप्रदेश युनेस्कोच्या जागतिक वारसा यादीत कोरले गेले आहेत, ज्यामुळे जागतिक वारसा यादीत भारताची एकूण ठिकाणे 44 झाली आहेत.
- पॅरिस येथे शुक्रवारी झालेल्या 47 व्या जागतिक वारसा समितीत हा निर्णय घेण्यात आला.
- इ. स. 17 व्या ते 19 व्या शतकापर्यंत पसरलेले मराठा लष्करी भूप्रदेश हे 12 किल्ल्यांचे एक विलक्षण

जाळे आहे जे मराठा साम्राज्याची सामरिक लष्करी दृष्टी आणि स्थापत्य कौशल्य दर्शवते.

- किल्ल्यांच्या समूहामध्ये महाराष्ट्रातील साल्हेर किल्ला, शिवनेरी किल्ला, लोहगड, खंडेरी किल्ला, रायगड, राजगड, प्रतापगड, सुवर्णदुर्ग, पन्हाला किल्ला, विजयदुर्ग आणि सिंधुदुर्ग आणि तामिळनाडूमधील जिंजी किल्ला यांचा समावेश आहे.

युनेस्कोविषयी:

- स्थापना: 16 नोव्हेंबर 1945.
- मुख्यालय: पॅरिस, फ्रान्स.
- महासंचालक: ऑड्रे अझॉले.

4.3 महाराष्ट्राने सार्वजनिक गणेशोत्सवाला राज्य उत्सव म्हणून घोषित केले:

- महाराष्ट्र सरकारने गणेशोत्सवाला अधिकृत 'महाराष्ट्र राज्य महोत्सव' किंवा राज्य उत्सव म्हणून घोषित केले आहे, ज्यामुळे राज्याच्या औपचारिक पाठिंब्याने भगवान गणेशाच्या दहा दिवसांच्या उत्सवाला दर्जा मिळाला आहे.
- सार्वजनिक गणेशोत्सव म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या गणेश चतुर्थीच्या सार्वजनिक उत्सवाची सुरुवात 1893 मध्ये बाळ गंगाधर टिळकांनी केली होती.

4.4 महाराष्ट्र विधानसभेने डाव्या विचारसरणीच्या उग्रवादा विरोधात विधेयक मंजूर केले:

- महाराष्ट्र विधानसभेने गुरुवारी (10 जुलै, 2025) राज्यातील 'डाव्या विचारसरणीच्या उग्रवादी संघटनांना' आळा घालण्याच्या उद्देशाने एक विशेष सार्वजनिक सुरक्षा विधेयक बहुमताने मंजूर केले.
- सक्रिय दहशतवादी कारवायांपुरती मर्यादित असलेल्या UAPA कायद्यामुळे निर्माण झालेली पोकळी भरून काढणे आणि हिंसाचार आणि बेकायदेशीर कारवायांना प्रोत्साहन देणाऱ्या उग्रवादी डाव्या विचारधारा आणि संघटनांना सामोरे जाण्यासाठी एक चौकट प्रदान करणे हे या विधेयकाचे उद्दिष्ट आहे.

5. आर्थिक:

5.1 एनव्हीडिया:

- युनायटेड स्टेट्स ऑफ अमेरिका (यूएसए) स्थित एनव्हीडिया कॉर्पोरेशन, वेगवान संगणकीय आणि कृत्रिम बुद्धिमत्तेतील (एआय) जागतिक भागधारक, 4 ट्रिलियन अमेरिकन डॉलर्सचे बाजार भांडवल साध्य करणारी जगातील पहिली सार्वजनिक व्यापार करणारी कंपनी बनली. या कंपनीने ए. आय. हार्डवेअर क्रांतीमध्ये एनव्हीडियाचे वर्चस्व मजबूत केले.
- एनव्हीडियाने मायक्रोसॉफ्ट कॉर्पोरेशनला मागे टाकले आहे, जे 3.75 लाख कोटी अमेरिकी डॉलर्सच्या बाजार मूल्यासह दुसऱ्या क्रमांकावर आहे, तर ऍपल इंक 3,17 लाख कोटी अमेरिकी डॉलर्सच्या मूल्यांकनासह तिसऱ्या क्रमांकावर आहे.

6. क्रीडा:

6.1 ए. आर. हरिकृष्णन:

- ए. आर. हरिकृष्णन यांनी शुक्रवारी फ्रान्समधील ला प्लाने आंतरराष्ट्रीय बुद्धिबळ महोत्सवात तिसरे जी. एम. मानांकन मिळवून देशाचे 87 वे ग्रॅंडमास्टर बनले.

6.2 वर्ल्ड बॉक्सिंग कप अस्ताना 2025:

- 2025 ची जागतिक बॉक्सिंग चषक स्पर्धा कझाकस्तानमधील अस्ताना येथे 30 जून ते 7 जुलै 2025 या कालावधीत आयोजित करण्यात आली होती.

● सुवर्णपदक विजेते (महिला):

1. साक्षी - महिलांच्या 54 किलो वजनी गटात (अमेरिकेच्या योसलीन पेरेझचा पराभव)
2. जेसमिन लॅम्बोरिया - महिलांच्या 57 किलो वजनी गटात (ब्राझीलच्या जुसीलेन रोम्यूला पराभूत केले)
3. नुपूर - महिलांच्या 80 + किलो वजनी गटात (कझाकस्तानच्या येल्लदाना तालिपोव्हाला पराभूत केले).

7. पुरस्कार:

7.1 पेन (PEN) पेंटर पारितोषिक:

- सुदानी स्कॉटिश लेखिका लैला अबौलेला यांना PEN (कवी, नाटककार, संपादक, निबंधकार, कादंबरीकार) पेंटर पुरस्कार 2025 चे विजेते म्हणून घोषित करण्यात आले आहे, जे त्यांच्या धार्मिक स्थलांतराच्या संकल्पनांचा आणि विस्थापन झालेल्या मुस्लिम महिलांच्या जीवनाचा शोध घेणाऱ्या साहित्यिक योगदानाला मान्यता देते.
- लंडन, युनायटेड किंगडम (यू. के.) येथील ऑक्टोबर गॅलरी येथे आयोजित इंग्लिश पेन समर पार्टीमध्ये जगातील पहिल्या बिगर-सरकारी संस्थांपैकी एक असलेल्या इंग्लिश PEN ने या पुरस्काराची घोषणा केली.

लैला अबौलेलाबद्दल:

- सुदानमध्ये जन्मलेल्या लैला अबुलेला या 6 कादंबऱ्या आणि दोन लघुकथा संग्रहांच्या लेखिका आहेत, ज्यात द ट्रान्सलेटर (1999), मिनारेट (2005) आणि तिची नवीनतम कादंबरी, रिक्हर स्पिरिट (2023) यांचा समावेश आहे.
- तिने 2000 मध्ये 'द म्युझियम' या तिच्या लघुकथेसाठी, ज्यात कलर्ड लाइट्स या लघुकथांचा समावेश होता, आफ्रिकन लेखनासाठी पहिला केन पुरस्कार जिंकला.
- तिने 2011 मध्ये 'फिक्शन' श्रेणीतील 'लिरिक्स एली' या तिच्या पुस्तकासाठी स्कॉटिश पुस्तक पुरस्कार जिंकला.
- तिच्या लघुकथासंग्रहाला 2018 मध्ये साल्टीअर फिक्शन बुक ऑफ द इयर पुरस्कार मिळाला.

PEN पेंटर पुरस्काराविषयी:

- इंग्लिश PEN ने 2009 मध्ये या पुरस्काराची स्थापना केली होती. 'धाडसी लेखक' यांना मान्यता देणे हा यामागचा उद्देश आहे.
- 2005 मध्ये साहित्यातील नोबेल पारितोषिकाने सन्मानित झालेल्या नाटककार हॅरोल्ड पेंटर यांच्या स्मरणार्थ हा पुरस्कार स्थापन करण्यात आला.
- हा पुरस्कार दरवर्षी ब्रिटन, आयर्लंड आणि राष्ट्रकुलमध्ये राहणाऱ्या लेखकाला दिला जातो.

- ज्या लेखकांचे साहित्यिक कार्य केवळ इंग्रजी भाषेत प्रकाशित होते अशा लेखकांना हा पुरस्कार दिला जातो.
- 2024 मध्ये प्रसिद्ध भारतीय लेखिका अरुंधती रॉय यांनी पेन पेंटर पुरस्कार 2024 जिंकला.

7.2 चिंता रवींद्रन पुरस्कार:

- मराठी लेखक आणि समीक्षक सरनकुमार लिंबले यांची 2025 सालच्या चिंता रवींद्रन पुरस्कारासाठी निवड करण्यात आली आहे.

शरणकुमार लिंबले:

- 1 जून 1956 रोजी महाराष्ट्रातील सोलापूर जिल्ह्यात जन्मले.
- मराठी दलित साहित्यातील प्रसिद्ध व्यक्तिमत्व, त्यांच्या 'अक्करमाशी' (द आउटकास्ट, 1984) या आत्मचरित्रासाठी आणि 'टुवर्ड्स एन एस्थेटिक्स ऑफ दलित लिटरेचर' (2004) या समीक्षात्मक लेखनासाठी ओळखले जातात.
- त्यांनी यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक येथे प्राध्यापक आणि संचालक म्हणून काम केले.
- यापूर्वी त्यांच्या सनातन या कादंबरीसाठी 2020 मधील सरस्वती सन्मान प्राप्त केला होता.

8. संरक्षण:

8.1 'ऑपरेशन शिवा':

- काश्मीरमध्ये अमरनाथ यात्रा सुरक्षित ठेवण्यासाठी भारतीय सैन्याने 'ऑपरेशन शिवा' सुरू केले.
- ऑपरेशन शिवा 2025 ची सुरुवात 11 जुलै 2025 रोजी 38 दिवसांच्या यात्रेच्या सुरुवातीच्या टप्प्याशी झाली.
- नुनवान पहलगाम आणि बालटाल-श्री अमरनाथ गुहा या दोन्ही प्राथमिक मार्गांवर भारतीय लष्कराचे 8,500 जवान तैनात करण्यात आले आहेत.

9. महत्वाचे दिवस:

9.1 जागतिक युवा कौशल्य दिन: 15 जुलै 2025:

- 15 जुलै रोजी साजरा केला जाणारा जागतिक युवा कौशल्य दिन 2025 हा एक महत्वाचा टप्पा आहे-युवा

कौशल्य विकासाला बळकटी देण्याच्या आंतरराष्ट्रीय प्रयत्नांचे दशक.

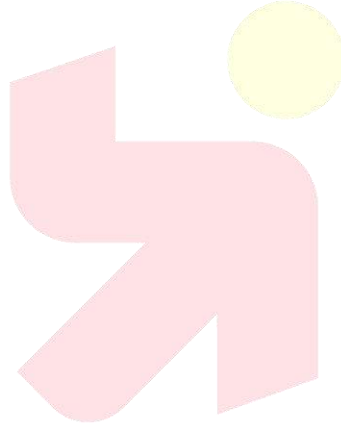
- **2014 मध्ये संयुक्त राष्ट्र महासभेने घोषित केले.**
- जागतिक युवा कौशल्य दिन 2025 ची **संकल्पना** 'कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि डिजिटल कौशल्यांद्वारे युवा सक्षमीकरण' ही आहे.

9.2 जागतिक लोकसंख्या दिवस-11 जुलै 2025

- लोकसंख्याेशी संबंधित आव्हाने आणि विकास, पर्यावरण आणि मानवी हक्कांवरील त्यांच्या परिणामांविषयी जागरूकता वाढवण्यासाठी दरवर्षी **11**

जुलै रोजी जागतिक लोकसंख्या दिन साजरा केला जातो.

- 11 जुलै 1987 रोजी, ज्या दिवशी जागतिक लोकसंख्येने पाच अब्जांचा टप्पा ओलांडला, त्या दिवशी निर्माण झालेल्या जागतिक लक्षानंतर **संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रमाद्वारे (UNDP) 1989 मध्ये** याची स्थापना करण्यात आली.
- **जागतिक लोकसंख्या दिन 2025 ची संकल्पना** 'तरुणांना न्याय्य आणि आशावादी जगात त्यांना हवी असलेली कुटुंबे तयार करण्यासाठी सक्षम करणे' ही आहे.

PRAYAAS